

Programma verduurzaming bestaande woningvoorraad Noord-Holland

Inhoud

1	Samenvatting	4
1.1	Doel.....	4
1.2	Activiteiten.....	5
1.3	Inbedding in provinciaal en landelijk beleid	6
1.4	Looptijd, budget, effect en monitoring.....	6
2	Inleiding.....	8
3	Op welke groepen richt het programma zich?.....	11
3.1	Eigenaren-bewoners.....	11
3.2	Woningcorporaties.....	11
3.3	Particuliere verhuurders.....	11
4	Wat gebeurt er nu al?.....	13
4.1	Particuliere eigenaren-bewoners: huidige activiteiten.....	13
4.1.1	Energieloketten	13
4.1.2	Initiatieven van overheid en bedrijfsleven	13
4.1.3	Lokale energiecoöperaties	14
4.2	Eigenaren-bewoners: kansen voor verbetering.....	14
4.3	Woningcorporaties: huidige activiteiten.....	16
4.4	Woningcorporaties: kansen voor verbetering.....	16
5	Wat gaan we doen?.....	18
5.1	Eigenaren-bewoners: wat gaan we doen?.....	18
5.1.1	Versterking van het ondersteuningsprogramma energie	18
5.1.2	Ontwikkelen energieadvies-software 2.0	19
5.1.3	Ondersteuning lokale duurzame-energiecoöperaties.....	20
5.1.4	Ondersteuning innovatieve financieringsvormen	20
5.2	Woningcorporaties: wat gaan we doen?.....	21
5.2.1	Kennisontwikkelingsprogramma energieneutraal corporatiebezit... ..	21
5.2.2	Corporaties betrekken bij warmte-transitieplan	22
5.2.3	Prestatieafspraken verduurzaming corporatiebezit	22
6	Looptijd, budget, effect en monitoring.....	23
6.1	Looptijd	23
6.2	Budget.....	23
6.3	Effect.....	24
6.4	Monitoring	24

Bijlagen	25
Bijlage 1: Europees, nationaal en provinciaal beleid verduurzaming woningvoorraad	26
Bijlage 2: Activiteiten Beleidsagenda Energietransitie thema gebouwde omgeving.	30
Bijlage 3: Voortgang verduurzaming bestaande woningvoorraad Nederland	33
Bijlage 4: overzicht regelingen rijk en afweging inzet provinciale middelen..	36
Bijlage 5: energieverbruik sectoren Noord-Holland	40
Bijlage 6: Klantreis.....	43

1 Samenvatting

De provincie Noord-Holland heeft duidelijke ambities op het gebied van duurzaamheid. Ze staan verwoord in het coalitieakkoord *Ruimte voor groei*. De provincie wil de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen verminderen door energiebesparing en door het inzetten van duurzame energie. Wie op die terreinen zichtbare resultaten wil bereiken, laat zijn oog bijna vanzelf vallen op de gebouwde omgeving: goed voor bijna de helft van al het energieverbruik in Noord-Holland. Binnen de gebouwde omgeving is het aandeel van woningen in het energieverbruik het grootst: 60 procent. Om die reden ligt daarop de focus in de *Beleidsagenda Energietransitie*. Overigens is ook in de provinciale *Woonvisie* en in de *Regionale actieprogramma's wonen* (RAP's) verduurzaming van bestaande woningen een belangrijk thema.

Waar de *Beleidsagenda Energietransitie* de hoofdlijnen schetst, biedt het *Programma verduurzaming bestaande woningvoorraad Noord-Holland* een concrete uitwerking. Voor de uitvoering ervan is een bedrag van € 10.181.000 beschikbaar gesteld.

1.1 Doel

Het doel van het *Programma verduurzaming bestaande woningvoorraad Noord-Holland* is het stimuleren van verduurzaming van bestaande woningen. Onder verduurzamen verstaan we: het nemen van energiebesparende maatregelen (zoals het aanbrengen van isolatie en energiebesparend glas) en het opwekken van duurzame warmte en elektriciteit op of nabij de woning. Het programma wil zorgen voor versnelling. Dat is nodig, omdat de verduurzaming van woningen te traag verloopt. Als er niets verandert, worden de doelen niet gehaald. Het programma sluit nauw aan op de lopende activiteiten in de provincie, gericht op verduurzaming. Kortom: het programma is er niet op gericht om lokale activiteiten nog eens dunnetjes over te doen. Evenmin is het de bedoeling regelingen in het leven te roepen die gelijkenis vertonen met landelijke subsidies. Het oogmerk is juist om te handelen vanuit de mogelijkheden die we als provincie hebben, door te helpen bepaalde obstakels weg te nemen, zodat lokale en regionale activiteiten een extra *boost* krijgen. Concreet moet dat ertoe leiden dat er nog veel meer activiteiten plaatsvinden dan nu (denk aan voorlichting aan eigenaren-bewoners, onafhankelijke advisering, het verstrekken van subsidie-informatie en de organisatie van collectieve inkoop).

1.2 Activiteiten

Het *Programma Verduurzaming bestaande woningvoorraad* richt zich hoofdzakelijk op eigenaren-bewoners en daarnaast op corporaties. Op eigenaren-bewoners, gezien hun grote aandeel in de woningvoorraad en omdat we kansen zien om de aanpak gericht op deze doelgroep te verbeteren. En op corporaties, gezien hun aandeel in de woningvoorraad, de mogelijkheden die we hebben om invloed uit te oefenen en de kansen die we zien om de aanpak gericht op deze doelgroep te verbeteren.

Activiteiten gericht op eigenaren-bewoners (budget: € 9.681.000):

- *Versterking van het ondersteuningsprogramma energie* – Er komt een subsidieregeling om de ondersteuningsprogramma's van de regio's te versterken en te verbreden. We doelen hiermee op de regionale programma's waarmee gemeenten en bedrijven eigenaren-bewoners stimuleren, met meestal als belangrijkste kanaal energieloketten van gemeenten.
- *Ontwikkelen energieadvies-software 2.0* – We stellen middelen beschikbaar om nieuwe software te ontwikkelen die wordt gebruikt om particuliere eigenaren-bewoners te adviseren over het nemen van duurzaamheidsmaatregelen. Dat is nodig, omdat advies op basis van de huidige software niet toekomstgericht is, geen stapsgewijze uitvoering van maatregelen mogelijk maakt en uitgaat van een beperkte ambitie.
- *Ondersteuning lokale duurzame-energiecoöperaties* – Energiecoöperaties doen goed werk, maar hun slagkracht is beperkt. Daarom komt er een financiële regeling waarop zij een beroep kunnen doen, bijvoorbeeld voor het organiseren van collectieve inkoop van zonnepanelen.
- *Ondersteuning innovatieve financieringsvormen* – In aanvulling op subsidies en andere financiële regelingen kunnen innovatieve financieringsvormen de drempel bij eigenaren-bewoners verlagen om te investeren in duurzaamheidsmaatregelen. De ervaringen die hiermee worden opgedaan delen we met partijen die deze financieringsvormen kunnen aanbieden.

Activiteiten gericht op woningcorporaties (budget: € 500.000):

- *Kennisontwikkelingsprogramma corporaties* - De provincie zet via het Servicepunt Duurzame Energie in samenwerking met Aedes een kennisontwikkelingsprogramma verduurzaming woningvoorraad voor corporaties op, zodat zij met de verworven kennis

een plan kunnen opstellen om toe te werken naar een energieneutrale woningvoorraad in 2050.

- *Corporaties betrekken bij warmte-transitieplan* – De gemeenten gaan in hun warmte-transitieplannen per buurt beschrijven hoe de overschakeling naar duurzame warmte gaat plaatsvinden. Gezien de samenhang met de initiatieven van corporaties om hun bezit te verduurzamen, is het belangrijk dat ze nauw betrokken raken bij het maken van de gemeentelijke plannen.
- *Prestatieafspraken verduurzaming corporatiebezit* - Op grond van de Woningwet maakt elke gemeente prestatieafspraken met corporaties. Deze gaan ook over verduurzaming en energiebesparing. De provincie wil gemeenten en corporaties helpen hun duurzaamheidsambities beter vast te leggen in deze prestatieafspraken. Daarnaast willen we stimuleren dat de ambitie omhoog gaat en de afspraken op regionaal niveau tot stand komen. Dit laatste voorkomt dat corporaties bij elke gemeente andere afspraken moet maken.

1.3 Inbedding in provinciaal en landelijk beleid

Het *Programma verduurzaming bestaande woningvoorraad Noord-Holland* is goed ingebed in het provinciaal beleid. Zo zijn de voorgestelde activiteiten aanvullend op het provinciale energietransitie-programma. Met dit programma stimuleert de provincie de ontwikkeling van warmtenetten, wordt met gemeenten in kaart gebracht hoe de gebouwde omgeving volledig duurzaam kan worden verwarmd en onderzoekt de provincie en het Rijk samen met verschillende gemeenten waar geothermie kan worden benut. Verder sluit het *Programma verduurzaming bestaande woningvoorraad Noord-Holland* goed aan op het regeerakkoord, het landelijke innovatieprogramma *De Bouwagenda* en de activiteiten die voortkomen uit landelijke afspraken, zoals het *SER-akkoord voor duurzame groei*¹. Het *Programma verduurzaming bestaande woningvoorraad Noord-Holland* is tot stand gekomen op basis van ruim 35 gesprekken met deskundigen die een rol spelen in het verduurzamen van de gebouwde omgeving.

1.4 Looptijd, budget, effect en monitoring

Het programma verduurzaming bestaande woningvoorraad Noord-Holland kent een looptijd van 3 jaar. Voor de uitvoering ervan is een bedrag van € 10.181.000 beschikbaar gesteld. Gezien het multipliereffect², is de verwachting dat het leidt tot minimaal € 100 miljoen aan investeringen in

¹ Dit akkoord is in 2013 door het Rijk, de provincies, de gemeenten en een groot aantal andere partijen ondertekend. Het is een belangrijke bouwsteen onder nationaal beleid, waarmee invulling wordt gegeven aan de Europese energietransitiedoelen.

² Zie bijlage 4 voor onderbouwing.

duurzaamheidsmaatregelen, door minimaal 25.000 eigenaren-bewoners (de activiteiten gericht op corporaties zijn niet in een kwantitatieve doelstelling te vatten). De voortgang van het programma wordt gemonitord via de lokale energienetten en de gemeenten. Na twee jaar wordt het programma geëvalueerd. Op basis daarvan wordt besloten of het programma ongewijzigd doorloopt, wordt bijgesteld of stopgezet.

2 Inleiding

De provincie Noord-Holland heeft duidelijke ambities op het gebied van duurzaamheid. Ze staan verwoord in het coalitieakkoord *Ruimte voor groei*. De provincie wil de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen verminderen door energiebesparing en door het inzetten van duurzame energie. Wie op die terreinen zichtbare resultaten wil bereiken, laat zijn oog bijna vanzelf vallen op de gebouwde omgeving: goed voor bijna de helft van al het energieverbruik in Noord-Holland³. Binnen de gebouwde omgeving is het aandeel van woningen in het energieverbruik het grootst: 60 procent. Om die reden ligt daarop de focus in de *Beleidsagenda Energietransitie*. Waar deze beleidsagenda de hoofdlijnen schetst, biedt het *Programma verduurzaming bestaande woningvoorraad Noord-Holland* een concrete uitwerking. Voor de uitvoering ervan is een bedrag van € 10.181.000 beschikbaar gesteld.

Het doel van het programma is het stimuleren van verduurzaming van bestaande woningen in Noord-Holland. Onder verduurzamen verstaan we: het nemen van energiebesparende maatregelen (zoals het aanbrengen van isolatie en energiebesparend glas) en het opwekken van duurzame warmte en elektriciteit op of nabij de woning. Het programma sluit nauw aan op de lopende activiteiten in de provincie, gericht op verduurzaming. Het programma beoogt de knelpunten die zich daarbij voordoen weg te nemen, zodat er nog veel meer activiteiten plaatsvinden dan nu (denk aan voorlichting aan eigenaren-bewoners, onafhankelijke advisering, het verstrekken van subsidie-informatie en de organisatie van collectieve inkoop).

Kortom: het programma is er niet op gericht om lokale activiteiten nog eens dunnetjes over te doen. Evenmin is het de bedoeling regelingen in het leven te roepen die gelijkenis vertonen met landelijke subsidies. Het oogmerk is juist om provinciaal geld daar in te zetten waar het de grootste impact heeft en te handelen vanuit de mogelijkheden die we hebben, door te helpen bepaalde obstakels weg te nemen, zodat lokale en regionale activiteiten een extra *boost* krijgen.

³ Bijlage 5 gaat hier dieper op in.

Het *Programma verduurzaming bestaande woningvoorraad Noord-Holland* is goed ingebed in het provinciaal beleid. Zo zijn de voorgestelde activiteiten aanvullend op het provinciale energietransitie-programma⁴. Dit programma beoogt op gebiedsniveau de omslag te maken naar duurzame warmte. Daarnaast is de verbinding gemaakt met de provinciale Woonvisie, de regionale actieprogramma's wonen (RAP's) die hieruit voortkomen, en de samenwerkingsagenda met Bouwend Nederland. Verder sluit het *Programma verduurzaming bestaande woningvoorraad Noord-Holland* goed aan op het regeerakkoord, het landelijke innovatieprogramma *De Bouwagenda* en op de activiteiten die voortvloeien uit landelijke afspraken, zoals het *SER-akkoord voor duurzame groei*⁵.

Het *Programma verduurzaming bestaande woningvoorraad Noord-Holland* is tot stand gekomen op basis van ruim 35 gesprekken met deskundigen die een rol spelen in het verduurzamen van de gebouwde omgeving. Daarnaast is op 23 november tijdens een benen-op-tafel-overleg het conceptprogramma met leden van de commissies R&W en EEB besproken. De commissieleden konden zich goed vinden in het voorgestelde programma en de aanbevelingen die zij hebben gedaan, zijn meegenomen in de uitwerking van het programma⁶.

Met het *Programma verduurzaming bestaande woningvoorraad Noord-Holland* wil de provincie versnelling aanbrengen. Dat is nodig, want de verduurzaming verloopt te traag⁷, zoals uit figuur 1 blijkt. Als er niets verandert, worden de doelen op dit gebied niet gehaald⁸. Wat zijn de knelpunten? Particuliere eigenaren-bewoners verwachten dat maatregelen zich niet terugverdienen, hebben er geen geld voor of zien op tegen de rompslomp van een ingrijpende verbouwing. Corporaties zeggen dat ze krap bij kas zitten als gevolg van de verhuurdersheffing of vrezen dat ze de investeringen niet kunnen doorberekenen in de huur, omdat deze dan boven de sociale-huurgrens uit komt.

⁴ Bijlage 2 gaat hier dieper op in.

⁵ Dit akkoord is in 2013 door het Rijk, de provincies, de gemeenten en een groot aantal andere partijen ondertekend. Het is een belangrijke bouwsteen onder nationaal beleid, waarmee invulling wordt gegeven aan de Europese energietransitiedoelen.

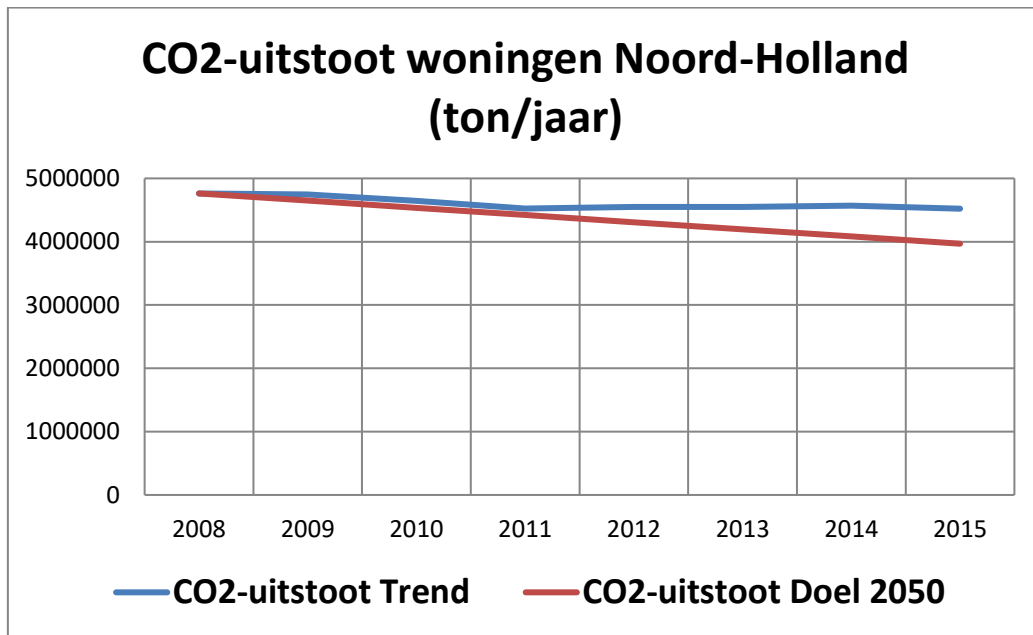
⁶ Op pagina 2 van de voordracht zijn de aanbevelingen en hoe hiermee is omgegaan beschreven.

⁷ Bijlage 3 gaat dieper in op de voortgang.

⁸ Nationale Energieverkenning.

Het *Programma verduurzaming bestaande woningvoorraad Noord-Holland* richt zich dan ook op deze twee belangrijke groepen op de woningmarkt: eigenaren-bewoners en corporaties. Het is bedoeld om bestaande activiteiten die wél succesvol zijn te versterken en nieuwe activiteiten te ontwikkelen die de genoemde obstakels helpen wegnemen.

Figuur 1: CO₂-uitstoot woningen Noord-Holland

In de volgende hoofdstukken gaan we nader in op de doelgroepen van het programma, de activiteiten die er nu al zijn, en de voorgestelde activiteiten van het *Programma verduurzaming bestaande woningvoorraad Noord-Holland*. In het afsluitende hoofdstuk leest u wat de looptijd van het programma is, welke effecten we verwachten en hoe we het behalen van de resultaten monitoren.

3 Op welke groepen richt het programma zich?

Het programma *Verduurzaming bestaande woningvoorraad* richt zich op eigenaren-bewoners en corporaties. Op particuliere verhuurders, eveneens een belangrijke groep, richt het programma zich niet.

3.1 Eigenaren-bewoners

De helft van alle woningen in Noord-Holland (1,3 miljoen) is in handen van eigenaren die zelf in de woning wonen. Zij kunnen alleen gestimuleerd worden hun woning te verduurzamen. Afdwingen is niet mogelijk. Als collectief zijn ze niet aanspreekbaar: een individuele benadering kan wel en gebeurt ook, maar heeft nog te weinig resultaat. Gezien de kansen om de benadering van eigenaren-bewoners te verbeteren, de mogelijkheden die er zijn om energie te besparen en hun aandeel in het woningbezit, richt het programma zich op deze groep.

3.2 Woningcorporaties

Een derde van de woningen in Noord-Holland is in bezit van corporaties. Daarvan zijn er in Noord-Holland 47. Landelijk is ruim 93 procent van de corporaties aangesloten bij de branchevereniging, Aedes. In het *SER-akkoord voor duurzame groei* heeft Aedes namens de corporatiesector afspraken gemaakt over de verduurzaming van corporatiewoningen: in 2020 moeten de huurwoningen gemiddeld een energielabel B hebben⁹. Waarschijnlijk wordt die afspraak niet gehaald¹⁰. Corporaties geven aan over te weinig financiële middelen te beschikken. Bovendien blijkt de uitvoering van renovaties om woningen duurzaam te maken zowel procesmatig als bouwkundig complexer dan werd gedacht.

Het *Programma verduurzaming bestaande woningvoorraad* richt zich op corporaties, gezien het aandeel in de woningmarkt, de mogelijkheden om invloed uit te oefenen op deze groep en de kansen die we zien om de huidige aanpak te verbeteren. Onze inzet op deze doelgroep blijft echter beperkt.

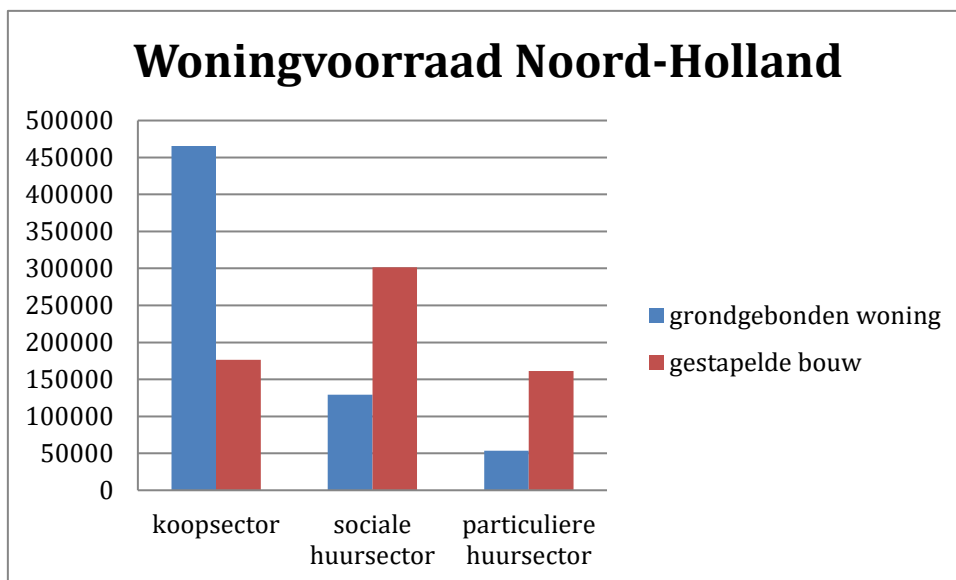
3.3 Particuliere verhuurders

Een derde belangrijke groep actoren op de woningmarkt bestaat uit particuliere verhuurders. Hun omvang is niet precies bekend, maar volgens schattingen zijn het er in Nederland ongeveer 50.000. Het is een veilige aanname dat Noord-Holland daar een meer dan gemiddeld aandeel in heeft. Dat betekent dat er in onze provincie minimaal 5.000 particuliere verhuurders actief zijn. Zij hebben een aandeel in de woningvoorraad van ongeveer 17 procent.

⁹ Convenant Energiebesparing Huursector.

¹⁰ Verduurzaming Huursector, Team Vier, januari 2016, in opdracht van Bouwend Nederland.

Op deze groep richt het programma zich bewust *niet*, omdat deze groep moeilijk aanspreekbaar is en niet erg gemotiveerd is om zich aan afspraken te houden. Zo hebben particuliere verhuurders binnen het eerder genoemde SER-akkoord afspraken gemaakt over de verduurzaming van hun bezit, maar het blijkt niet mogelijk na te gaan in hoeverre deze worden nagekomen. De indruk bestaat dat de convenantafpraak (gemiddeld label C) niet wordt gehaald. Uit onderzoek van Bouwend Nederland blijkt dat particuliere verhuurders zich niet gebonden voelen aan het convenant met het Rijk. Wat bovendien niet stimulerend werkt, is het feit dat de investeringen in verduurzaming voor rekening van de verhuurders komen, terwijl deze maar in beperkte mate terugverdiend kunnen worden via huurverhoging. Tot slot: de afspraken die de overheid met deze groep maakt, zijn niet afdwingbaar. Gemeenten hebben immers met hen geen wettelijke, formele relatie (zoals bij corporaties wel het geval is).

4 Wat gebeurt er nu al?

In aanvulling op de uitvoering van landelijk beleid zijn er de afgelopen jaren in de provincie allerlei initiatieven tot stand gekomen om zowel particuliere eigenaren-bewoners als corporaties aan te zetten tot verduurzaming.

4.1 Particuliere eigenaren-bewoners: huidige activiteiten

De belangrijkste 'kanalen' om particuliere eigenaren-bewoners te stimuleren hun woning te verduurzamen, zijn energieloketten, initiatieven van gemeenten en bedrijven (bouwbedrijven en installateurs) en lokale energiecoöperaties.

4.1.1 Energieloketten

Een van de meest zichtbare kanalen om particuliere eigenaren-bewoners te bereiken, zijn de energieloketten. Zij zijn er gekomen op initiatief van de VNG, met als aanleiding het SER-akkoord voor duurzame groei. In Noord-Holland geven twee bedrijven in opdracht van alle Noord-Hollandse gemeenten er invulling aan: Duurzaam Bouwloket en Bleeve. Eigenaren-bewoners kunnen bij de energieloketten terecht voor onafhankelijke voorlichting en advies. Zij helpen bijvoorbeeld bij het aanvragen en beoordelen van offertes voor het uitvoeren van verduurzamingsmaatregelen en organiseren voorlichtingsbijeenkomsten. De energieloketten brengen als het ware vraag en aanbod op het gebied van verduurzaming bij elkaar en helpen zo particuliere eigenaren over de drempel bij het nemen van maatregelen. Voor een deel draagt de provincie bij in de kosten¹¹. Dit VNG-programma loopt echter eind 2017 af en krijgt geen gevolg.

4.1.2 Initiatieven van overheid en bedrijfsleven

Naast de energieloketten zijn er allerlei lokale initiatieven waarin publieke organisaties en bedrijven samenwerken, gericht op particuliere eigenaren-bewoners¹². Ze zijn bedoeld om met het creëren van een momentum particuliere eigenaren-bewoners te verleiden hun woning te verduurzamen en hen hierbij te ondersteunen. In dat kader past ook de Samenwerkingsagenda die de provincie in juni 2016 overeenkwam met Bouwend Nederland. Deze agenda vermeldt een aantal verduurzamingsafspraken. Eén daarvan betreft het ontwikkelen van Wijkkansenkaarten, waarmee bouwbedrijven snel zien in welke wijken er kansen zijn voor verduurzaming van

¹¹ In diverse regio's zijn de loketten opgenomen in de paragraaf duurzaamheid van de Regionale Actieprogramma's (RAP's) en mede gefinancierd vanuit de provinciale woonvisiemiddelen.

¹² Voorbeelden zijn: Puur slim West-Friesland, De opgewekte woning club (Zuid-Kennemerland/IJmond), Energie besparen Gooi- en Vechtstreek en de Energie cafés (regio Zaanstreek/Waterland), gericht op VvE's.

woningen. Eind 2017 wordt duidelijk of er voldoende informatie is om de kansenkaarten te maken¹³.

4.1.3 Lokale energiecoöperaties

In Noord-Holland zijn circa 50 energiecoöperaties actief. Circa 15 daarvan werken samen in een onlangs opgericht platform. De coöperaties draaien op vrijwilligers. Ze stimuleren burgers bijvoorbeeld om zonnepanelen aan te schaffen (bijvoorbeeld CALorie, Castricum); in dat geval komen ze samen met lokale bedrijven tot een aantrekkelijk aanbod. Ze nemen het initiatief om een zonneakker op te zetten, waarbij burgers via *crowdfunding* kunnen deelnemen (Bergen Energie). Of stimuleren burgers hun woning te verduurzamen, door samen te werken met bouw- en installatiebedrijven (Hilverzon).

4.2 Eigenaren-bewoners: kansen voor verbetering

Een eigenaren-bewoner die energiebesparende maatregelen wil nemen, doorloopt een aantal opeenvolgende stappen. In de commerciële wereld wordt dat wel de klantreis¹⁴ genoemd.

Figuur 1: fases klantreis (bron: Milieu Centraal)

¹³ Dit is afhankelijk van de informatie die het traject Noord-Holland Warmte in Transitie oplevert. Daarnaast zijn de Energiebesparingskaarten van het CBS een belangrijke informatiebron.

¹⁴ Bijlage 6 gaat dieper in op de klantreis in relatie tot de behoeftes van eigenaren-bewoners bij verduurzaming van hun woning.

Zowel de energieloketten als de andere initiatieven in de regio richten zich op stappen van die klantreis. Daar worden goede resultaten mee geboekt, maar er is ook ruimte voor verbetering. Zo kunnen zowel de invulling ervan als de onderlinge afstemming beter, oordelen zowel Duurzaam Bouwloket als Bleeve. Dit zijn de belangrijkste tekortkomingen:

- 1) De software om tot een energieadvies te komen, is geënt op het treffen van een aantal standaardmaatregelen. De software neemt niet de ambitie als uitgangspunt, bijvoorbeeld een energieneutrale woning.
- 2) Installateurs komen lang niet altijd met een goed aanbod: ze zijn laat met hun offertes of adviseren om toch te kiezen voor een conventionele installatie¹⁵.
- 3) De voorgestelde maatregelen zijn technisch gezien nog niet goed ontwikkeld of ze zijn te duur. Bij dit laatste speelt een rol dat lang niet iedereen op de hoogte is van financiële stimuleringsregelingen voor het nemen van besparingsmaatregelen en het opwekken van duurzame energie¹⁶.

Deze bevindingen sluiten aan bij verschillende onderzoeken naar de belangrijkste motieven en drempels bij particuliere woningeigenaren om juist wel of juist niet in energiebesparing te investeren. Redenen om dit wel te doen, zijn:

- kostenbesparing
- comfortverbetering
- uitvoeren van noodzakelijk onderhoud
- een bijdrage leveren aan een beter milieu

Redenen om geen energiebesparende maatregelen te nemen, zijn:

- gebrek aan financiële middelen
- te weinig kennis en vaardigheden
- het niet kunnen vinden van betrouwbare vakmensen
- rommel en overlast
- gebrek aan hulp uit de omgeving

¹⁵ Bijlage 3, paragraaf 6 gaat hier nader op in.

¹⁶ Bijvoorbeeld de Investeringsubsidie duurzame energie (ISDE), Subsidie energiebesparing eigen huis (SEEH) en het Nationale Energiebespaarfonds (NEF).

4.3 Woningcorporaties: huidige activiteiten

In aanvulling op de eerder genoemde landelijke initiatieven zijn er in de provincie Noord-Holland verschillende projecten geweest om de verduurzaming van corporatiewoningen te stimuleren. Zo heeft de Kamer van Koophandel in opdracht van de provincie het programma BIK!¹⁷ uitgevoerd. Een onderdeel daarvan was de *BIK! Challenge*, waarbij vijf corporaties en negen bouwconsortia ondersteuning kregen bij een nieuwe vorm van aanbesteden. Centraal hierbij stonden complexen die corporaties in 2017 wilden aanpakken. Het resultaat van BIK! is dat er negen renovatieoplossingen voor vijf complexen zijn ontwikkeld. Alle oplossingen hebben een hogere mate van duurzaamheid dan vooraf werd ingeschat (uitgaande van een budget dat vooraf was vastgesteld). Twee corporaties gebruiken deze oplossingen inmiddels voor het renoveren van woningen. Andere corporaties moeten er nog een beslissing over nemen.

Een ander vermeldenswaardig initiatief is de *Green deal stroomversnelling huurwoningen*. Het doel is om huurwoningen zodanig te renoveren dat ze net zoveel energie verbruiken als ze met zonnepanelen opwekken. In Heerhugowaard heeft Woonwaard op deze manier inmiddels tweehonderd huurwoningen gerenoveerd. In Haarlem (Slachthuisstraat) voerde Pré Wonen een vergelijkbaar project uit.

Tot slot: het Servicepunt Duurzame Energie neemt deel aan verschillende netwerken van corporaties in Noord-Holland, voornamelijk gericht op kennisdeling: *Lerend netwerk voor corporaties* (regio Zuid-Kennemerland), *Eco-platform voor corporaties* (Noord-Holland Noord) en de *Amsterdamse Federatie voor Woningcorporaties*.

4.4 Woningcorporaties: kansen voor verbetering

Ondanks alle initiatieven, geven Woningcorporaties zelf aan dat ze achterlopen bij het verwezenlijken van de doelstelling die ze in een convenant hebben gemaakt¹⁸. Vooral kleine corporaties en grote corporaties met beperkte financiële middelen geven te kennen dat ze de doelstellingen niet halen. Een ander aandachtspunt is de planningshorizon: corporaties richten zich op het doel dat in 2020 bereikt moet worden. Over de lange termijn denken ze nog te weinig na: het realiseren van een energieneutrale woningvoorraad in 2050.

Voor het feit dat corporaties achterlopen op hun doelstellingen voeren ze een aantal redenen aan: de verhuurdersheffing legt te veel beslag op de middelen, de indeling in woningregio's bemoeilijkt het voor corporaties om te investeren in woningen die buiten hun eigen regio liggen, verduurzaming maakt de woningen te duur en daarmee de huur te hoog. Dat neemt niet weg dat

¹⁷ BIK staat voor Bouwen een Integrale Ketensamenwerking.

¹⁸ Convenant Energiebesparing Huursector

de corporaties hebben ingestemd met een verduurzamingsprogramma van Aedes. Een onderdeel daarvan is het opstellen van een plan waarin de corporaties beschrijven hoe zij toewerken naar een energieneutrale woningvoorraad in 2050.

5 Wat gaan we doen?

Het zwaartepunt van het programma *Verduurzaming bestaande woningvoorraad* ligt bij eigenaren-bewoners. Daarnaast wordt een klein deel van het voorgestelde budget gereserveerd voor activiteiten gericht op corporaties.

5.1 Eigenaren-bewoners: wat gaan we doen?

De inspanningen van het programma gericht op particuliere eigenaren-bewoners laten zich kort samenvatten als: het verbeteren van de klantreis. Hoe beter de afzonderlijke stappen zijn ingevuld en op elkaar zijn afgestemd, hoe meer eigenaren-bewoners de klantreis vervolmaken en niet voortijdig afhaken.

Juist als provincie hebben we belangrijke aangrijpingspunten om die klantreis te verbeteren. De activiteiten zijn erop gericht dat succesvolle onderdelen een vervolg krijgen en ontbrekende onderdelen worden ingevuld (ofwel het wegnemen van de belemmeringen, zoals genoemd onder 4.2, pagina 14). Dat moet er bijvoorbeeld toe leiden dat eigenaren-bewoners een helder en objectief overzicht krijgen van maatregelen die in hun situatie verstandig zijn. Nu zien ze vaak door de bomen het bos niet meer en weten niet op welke informatie zij zich kunnen verlaten. De focus op het verbeteren van de klantreis sluit aan bij de bevindingen van de Regiegroep energiebesparing koop¹⁹. De maatregelen die we voorstellen vullen elkaar aan en versterken elkaar, waardoor de kans toeneemt dat particuliere eigenaren-bewoners investeren in verduurzaming.

5.1.1 Versterking van het ondersteuningsprogramma energie

Het voorstel is een subsidieregeling op te stellen waarmee de ondersteuningsprogramma's van de regio's gecontinueerd en versterkt kunnen worden. We doelen hiermee op de regionale programma's waarmee gemeenten en bedrijven eigenaren-bewoners stimuleren, met meestal als belangrijkste kanaal de eerder genoemde energieloketten²⁰. Deze programma's leiden ertoe dat particuliere eigenaren-bewoners hun gedrag aanpassen, allerlei kleine maatregelen nemen om hun woning duurzamer te maken of zelfs omvangrijke renovaties uitvoeren. Het financieel ondersteunen van de regionale programma's is ook relevant, omdat het VNG-programma waaruit deze aanpak is gefinancierd, aan het eind van 2017 afloopt en continuering niet wordt verwacht. Gemeenten gaan door met de energieloketten, alleen door minder budget dreigt hun rol te

¹⁹ Regiegroep energiebesparing koop, De klantreis: via vraag en aanbod naar resultaat, december 2015.

²⁰ De regionale programma's vloeien voort uit het Ondersteuningsprogramma energie van de VNG, opgesteld naar aanleiding van het SER-energieakkoord.

worden beperkt tot vraagbaak. Met provinciaal geld worden gemeenten gestimuleerd meer budget vrij te maken, kan de succesvolle aanpak worden verbreed en geïntensiveerd en worden meer woningeigenaren geholpen bij het verduurzamen van hun woning. Het Servicepunt Duurzame Energie gaat de regio's adviseren over de inhoud van de nieuwe programma's en zorgt voor kennisuitwisseling tussen de regio's.

Voor de duidelijkheid: de provinciale subsidie wordt ingezet voor de uitvoering van de ondersteuningsprogramma's (denk aan het organiseren van voorlichtingsbijeenkomsten, het begeleiden van particuliere eigenaren-bewoners en de collectieve inkoop van zonnepanelen of isolatieoplossingen). Deze middelen worden dus *niet* besteed aan producten voor energiebesparing of de opwekking van duurzame energie. Hiervoor heeft het Rijk immers al diverse regelingen. Met dit beleid zorgen we ervoor dat de inzet van provinciale en rijksmiddelen elkaar versterken: de ondersteuningsprogramma's maken eigenaren-bewoners bewust en helpen bij het maken van keuzes. Met rijksmiddelen wordt vervolgens de drempel lager gemaakt om ook daadwerkelijk in duurzaamheidsmaatregelen te investeren. Daarnaast zijn er andere argumenten om de provinciale middelen in te zetten voor ondersteuning en niet voor de directe investering in duurzaamheidsmaatregelen. Door in te zetten op ondersteuningsprogramma's wordt een veel grotere groep bereikt. Zie bijlage 4 voor een overzicht van de verschillende rijksregelingen. In deze bijlage wordt de keuze om de provinciale middelen in te zetten voor ondersteuning bovendien verder onderbouwd.

5.1.2 Ontwikkelen energieadvies-software 2.0

Energieadvies-software is een handig hulpmiddel om eigenaren-bewoners te adviseren over het nemen van duurzaamheidsmaatregelen. Om aan de hand van deze software goed en toekomstgericht te adviseren, zijn twee zaken van belang. De software moet uitgaan van het doel dat we uiteindelijk in 2050 willen bereiken: een duurzame energievoorziening. En de software moet rekening houden met de wijze waarop woningen in Noord-Holland in de toekomst op buurtniveau van duurzame warmte worden voorzien.²¹ De huidige software voldoet niet aan deze eisen. Dat kan leiden tot advies om bepaalde maatregelen te nemen die later weer ongedaan gemaakt moeten worden. Ook is de huidige software niet geschikt voor het geven van advies gericht op het nemen van maatregelen die stapsgewijs genomen kunnen worden, terwijl dat juist belangrijk is: op die manier wordt de (financiële en 'mentale') drempel voor veel mensen lager om maatregelen te nemen.

²¹ Dit is in beeld gebracht in het project Noord-Holland – warmte in transitie.

Om deze redenen is het belangrijk dat er nieuwe software komt. Voor commerciële bedrijven is het ontwikkelen ervan echter niet interessant, omdat particulieren niet betalen voor dergelijk energieadvies. Op verzoek van de provincie Noord-Holland heeft TNO daarom een voorstel gemaakt voor de ontwikkeling van de nieuwe software. Dit voorstel is tot stand gekomen in nauw overleg met het Duurzaam Bouwloket en Bleeve, de twee organisaties die in de provincie via de energieloketten particuliere eigenaren adviseren. Vanuit het programma wordt een deel van de software bekostigd; TNO, Duurzaam Bouwloket en Bleeve investeren hier zelf ook in (met name in de wijze waarop de software in de websites wordt geïmplementeerd). Voor de provincie geldt onder meer als voorwaarde dat gekozen wordt voor een open source-oplossing. Dat betekent dat elke partij met deze software kan werken.

5.1.3 Ondersteuning lokale duurzame-energiecoöperaties

Noord-Holland telt circa 50 duurzame-energiecoöperaties. In veel gemeenten spelen zij een belangrijke rol bij het creëren van draagvlak voor verduurzaming en zorgen ze bovendien voor bestuurlijk draagvlak bij de gemeente; ze hebben een aanjaagfunctie. Zij stimuleren inwoners om hun woning te verduurzamen, bijvoorbeeld via collectieve inkoop van zonnepanelen of door het opzetten van een collectief zonnestroomsysteem (voor inwoners die geen geschikt dak hebben voor een eigen installatie). De coöperaties doen goed werk, maar hun slagkracht is vaak beperkt: ze draaien op vrijwilligers, ze hebben niet altijd de juiste kennis (bijvoorbeeld van wetten en subsidieregels) en de organisatie van voorlichtingsactiviteiten kost geld. Daarom is het voorstel een regeling op te zetten waarvan lokale duurzame-energiecoöperaties gebruik kunnen maken. Met de regeling kunnen ze activiteiten organiseren om burgers te stimuleren te investeren in duurzame energieopwekking of het nemen van besparingsmaatregelen. De regeling kunnen ze ook gebruiken om meer kennis te vergaren, zodat ze als ambassadeurs kunnen optreden voor de energieloketten. We willen de regeling zo maken, dat ook andere typen burgerorganisaties er gebruik van kunnen maken.

5.1.4 Ondersteuning innovatieve financieringsvormen

Gebrek aan financiële middelen is één van de belangrijkste redenen van particuliere eigenaren om niet te investeren in het verduurzamen van hun woning. Subsidies en leningen zijn bedoeld om deze drempel te verlagen²². Helaas zijn deze subsidies en leningen niet voor iedereen geschikt. In aanvulling daarop kunnen innovatieve financieringsvormen het nemen van duurzaamheidsmaatregelen dan ook aantrekkelijker maken, bijvoorbeeld voor eigenaren-bewoners zonder eigen geld of met een laag inkomen. In onze provincie zijn daar verschillende

²² Zie bijlage 4 voor een overzicht van Rijksregelingen.

goede voorbeelden van. In Zaanstad, maar ook in andere gemeenten binnen Noord-Holland, zijn buurten met woningen waarvan de funderingen slecht zijn. De kosten voor herstel zijn hoog. Een deel van deze woningeigenaren kan een beroep doen op het *Fonds duurzaam funderingsherstel*. Helaas komt niet iedereen voor het fonds in aanmerking. Voor die eigenaren die niet in aanmerking komen heeft Zaanstad het concept *Duurzaam Funderingsherstel Zaanstad* ontwikkeld. Kort gezegd komt het erop neer dat de gemeente de grond van de woning koopt en in erfpacht weer uitgeeft. De gemeente gebruikt de vrijkomende middelen om de fundering te verbeteren en de bestaande gevel te vervangen door een goed geïsoleerde, lichtere gevel. Hierdoor komt er een einde aan de verzakking en kan de energierekening fors omlaag. Een ander concept is in ontwikkeling bij Woonwaard. Deze corporatie voert alleen bloksgewijs nul-op-de-meter-renovaties uit. Dat levert problemen op wanneer een woonblok bestaat uit huur- en koopwoningen. Samen met een bouwbedrijf, een bank en Alliander ontwikkelt Woonwaard een financieringsconcept om particuliere eigenaren in een woonblok over de streep te trekken om ook mee te doen. Dit soort initiatieven verdient navolging. Om investeren in duurzaamheidsmaatregelen voor meer particuliere eigenaren aantrekkelijk te maken, komt er daarom een subsidieregeling: partijen die innovatieve financieringsregelingen ontwikkelen en testen, kunnen hier een beroep op doen. De kennis die hiermee wordt opgedaan, stellen we breed beschikbaar.

5.2 Woningcorporaties: wat gaan we doen?

Met het *Programma verduurzaming bestaande woningvoorraad Noord-Holland* wil de provincie de corporaties in Noord-Holland ondersteunen bij het sneller verduurzamen van hun bezit. Over de precieze manier waarop dat gebeurt, overlegt de provincie met Aedes. De ondersteuning van de corporaties vindt plaats langs drie lijnen:

5.2.1 Kennisontwikkelingsprogramma energieneutraal corporatiebezit

De provincie zet via het Servicepunt Duurzame Energie in samenwerking met Aedes een kennisontwikkelingsprogramma verduurzaming woningvoorraad voor corporaties op, zodat zij met de verworven kennis een plan kunnen opstellen om toe te werken naar een energieneutrale woningvoorraad in 2050. Na vaststelling van het provinciale programma bepalen we in overleg met Aedes hoe we corporaties het beste kunnen ondersteunen. Te denken valt aan masterclasses voor kennisuitwisseling en aan begeleidingstrajecten. Zo kan er bij voldoende belangstelling een vervolg op de *BIK! Challenge* komen. Bij dit project hebben corporaties ervaring opgedaan met regisserend opdrachtgeverschap: een nieuwe manier van aanbesteden die meer ruimte laat bij bouwpartners om hun innovatievermogen aan te spreken (zie ook 4.3, pagina 16). Ook kan een

bijeenkomst worden georganiseerd waarbij corporaties informatie krijgen over de wijze waarop Woonwaard nul-op-de-meter-renovaties uitvoert.

5.2.2 Corporaties betrekken bij warmte-transitieplan

Gemeenten in de provincie Noord-Holland gaan – op basis van onderzoek van CE Delft – een aanpak ontwikkelen voor de overschakeling naar duurzame warmte, in plaats van warmte op basis van aardgas. Per buurt wordt bepaald welke vorm de voorkeur verdient. Deze informatie is zeer relevant voor corporaties. Daarom gaan we corporaties betrekken bij het maken van deze warmte-transitieplannen.

5.2.3 Prestatieafspraken verduurzaming corporatiebezit

Op grond van de Woningwet maakt elke gemeente prestatieafspraken met corporaties en huurdersbelangenverenigingen. De afspraken gaan over de volkshuisvestelijke bijdragen die de corporaties leveren. Als kader dient de woonvisie (in sommige gemeenten ook wel genoemd: de woonagenda of het woonplan). Een van de onderwerpen waarover afspraken worden gemaakt, is energiebesparing, een onderwerp waaraan de gemeente zelf ook sturing kan geven²³.

De provincie wil gemeenten en corporaties helpen hun duurzaamheidsambities beter vast te leggen. Het idee daarbij is om te komen tot regionale afspraken, waarbij de duurzaamheidsambities op een hoger niveau komen te liggen en er betere (concretere) afspraken worden gemaakt. Gemeenten die achterblijven, worden opgetrokken door gemeenten die al wat verder zijn. Bovendien wordt voorkomen dat corporaties bij elke gemeente andere afspraken moeten maken.

²³ Bijvoorbeeld door in de woonvisie aandacht te besteden aan warmtenetten en andere vormen van duurzame warmte.

6 Looptijd, budget, effect en monitoring

6.1 Looptijd

Programma's en projecten zijn ermee gebaat om een zekere looptijd te hebben, zodat activiteiten de kans krijgen zich goed te ontwikkelen. Het programma krijgt daarom een looptijd van drie jaar.

6.2 Budget

Bij het Coalitieakkoord is € 10.181.000 beschikbaar gesteld voor de verduurzaming van de bestaande woningvoorraad. Het leeuwendeel van het budget willen we inzetten voor eigenaren-bewoners. Bij hen is alleen een individuele benadering succesvol; ze zijn niet als groep aan te spreken en wettelijk is er niets afdwingbaar. Het bedrag dat we willen inzetten voor corporaties is zeer bescheiden, omdat deze groep ook op andere manieren wordt aangezet tot verduurzaming (via afspraken met het Rijk, convenanten en eventueel wetgeving).

Door de provinciale middelen op deze wijze in te zetten, is het mogelijk om een relatief grote multiplier te realiseren (zie verder onder *Effect*). Bovendien ontstaat er synergie met Rijksregelingen die erop zijn gericht de drempel tot het nemen van duurzaamheidsmaatregelen te verlagen.

	Activiteit	Bedrag in €
Actie	Particulieren	
3.2.1	Versterking ondersteuningsprogramma energie	7.600.000,-
3.2.2	Ontwikkelen energieadvies software 2.0	600.000,-
3.2.3	Ondersteuning lokale duurzame energie coöperaties	1.081.000,-
3.2.4	Ondersteuning Innovatieve financieringsvormen	400.000,-
	Corporaties	
3.3	Kennisontwikkelingsprogramma corporaties	500.000,-
	Totaal	10.181.000,-

De voorgestelde verdeling is gebaseerd op ervaringen die de provincie met eerdere verduurzamingsprogramma's heeft opgedaan. Als op sommige onderdelen tijdens de looptijd sprake is van onder- of overbesteding, dan is herverdeling van de middelen mogelijk. Het grootste deel van de middelen komt namelijk via uitvoeringsregelingen beschikbaar en verschuiving van middelen tussen activiteiten is mogelijk door aanpassing van de subsidieplafonds. Deze worden immers jaarlijks vastgesteld.

In combinatie met de inzet van het Servicepunt Duurzame Energie, de activiteiten die provinciaal en landelijk lopen en de regelingen van het Rijk, biedt dit programma een complementaire mix van

ondersteuning waarmee de verduurzaming van de woningvoorraad in Noord-Holland een flinke impuls krijgt.

6.3 Effect

De verwachting is dat particuliere eigenaar-bewoners door het programma meer gaan investeren in verduurzaming dan ze nu doen. Naar schatting leidt het provinciale programma de komende drie jaar tot een minimale investering van € 100 miljoen²⁴ in verduurzamingsmaatregelen door particuliere woningeigenaren. Uit ervaring blijkt dat zij gemiddeld € 4.000 investeren bij het verduurzamen van hun woning. Dat zou betekenen dat het provinciale programma minimaal 25.000 eigenaren-bewoners aanzet tot het nemen van energiebesparende maatregelen. Het effect van de maatregelen gericht op corporaties laat zich niet kwantificeren; deze (bescheiden) inzet is vooral gericht op het stimuleren van kennisuitwisseling. In deze sector zullen vooral de afspraken met het Rijk het verschil moeten maken.

6.4 Monitoring

De voortgang van het programma wordt gemonitord via de energieloketten. Zij maken gebruik van een klantvolgsysteem. Dit systeem gaat bijhouden met hoeveel particuliere eigenaren-bewoners er contact is geweest, hoeveel daarvan besluiten maatregelen te nemen en welke maatregelen dat zijn. Daarnaast gaat de provincie afspraken maken met gemeenten over het bijhouden van gegevens die zicht bieden op de behaalde resultaten. Na twee jaar wordt het programma geëvalueerd. Op basis daarvan wordt besloten of het programma ongewijzigd doorloopt, wordt bijgesteld of stopgezet.

²⁴ Hierbij wordt ervanuit gegaan dat iedere provinciale euro leidt tot € 10 aan investeringen. Zie bijlage 4.

Bijlagen

1. Europees kader

Doel van het Europese energiebeleid²⁵ is om in 2050 een reductie van de uitstoot van CO₂ te bereiken die ligt tussen de 80 en 95 %. Omdat gebouwen binnen Europa met een aandeel van circa 40 % een flink deel van het energieverbruik voor hun rekening nemen, stimuleert Europa verhoging van het renovatietempo en de mate van verduurzaming van gebouwen, omdat de meeste potentie voor energiebesparing hier ligt. Daarnaast stimuleert Europa het steeds energiezuiniger worden van nieuwe gebouwen²⁶ met als eindresultaat (bijna) energie neutrale nieuwbouw in 2020. Het Europese beleid voor de gebouwde omgeving vormt één van de bouwstenen om de uitstoot van CO₂, zoals afgesproken in het Klimaatakkoord van Parijs, te beperken.

2. Nationaal kader

Het nationale kader is afgeleid van het Europese beleid, zoals hiervoor beschreven. In 2013 is het Energieakkoord voor duurzame groei (SER-Energieakkoord) gesloten tussen het Rijk en een veertigtal organisaties waaronder de VNG en IPO. Het verduurzamen van de gebouwde omgeving is een belangrijk onderdeel van dit akkoord. Het doel voor 2020 is om een energiebesparing van 53 petajoule binnen de gebouwde omgeving te realiseren. Concreet betekent dit dat nationaal jaarlijks van 300.000 bestaande woningen en andere gebouwen het energielabel met minimaal twee stappen moet worden verbeterd. Vanaf 2020 dienen alle nieuwe gebouwen (bijna) energieneutraal te zijn. De lange termijn ambitie van het akkoord is een energie neutrale gebouwde omgeving in 2050. Uitgangspunt van het akkoord is dat gebouweigenaren zelf belang hebben bij een lagere energierekening en zelf verantwoordelijkheid nemen, maar daarbij wel ondersteuning nodig hebben. Deze ondersteuning bestaat uit een combinatie van voorlichting en bewustwording, ontzorging en financieringsondersteuning. Gemeenten en provincies hebben afgesproken hierbij een faciliterende rol te spelen.

Eind 2016 is de Energieagenda²⁷ van het Rijk vastgesteld. In deze agenda worden diverse maatregelen aangekondigd die bijdragen aan het verduurzamen van de gebouwde omgeving. Voor de energie-infrastructuur gaat het om de volgende maatregelen:

- De aansluitplicht in de Gaswet wordt geschrapt, intentie is om dit in te laten gaan per 1 januari 2018. Daarnaast zal deze aansluitplicht worden vervangen door een breder aansluitrecht op infrastructuur voor warmtevoorziening.
- Op lokaal en regionaal niveau kan het best worden gezien welke besparingsmogelijkheden en duurzame alternatieven geschikt zijn om in de

²⁵ Energie Efficiëntie Richtlijn 2012/27/EU van het Europese Parlement en de Raad, 25-10-2012

²⁶ Energy Performance of Buildings Directive 2010/31/EU van het Europese Parlement en de Raad, 19-5-2010

²⁷ Energieagenda: Naar een CO₂-arme energievoorziening, december 2016

warmtevraag te voorzien en in welk tempo de transitie lokaal het best vorm kan krijgen. Gemeenten worden hiervoor mede verantwoordelijk.

- Grootschalige warmtenetten zullen op vergelijkbare wijze worden gereguleerd als elektriciteits- en gasnetten.

Voor de woningvoorraad gaat het om de volgende maatregelen:

- In de sociale huursector wordt toegewerkt naar een gemiddeld energielabel B in 2020. Omdat de sector deze doelstelling waarschijnlijk niet haalt worden verplichtende maatregelen voorbereid gericht op verkoop van huurwoningen met niet-groene labels (slechter dan label C).
- Continueren en verbreden van het stimuleren van energiebesparing door middel van prijsprikkels, subsidies, laagrentende leningen, voorlichting en ondersteuning van innovatieve aanpakken.
- Bevorderen van de ontwikkeling van innovatieve technieken voor verdere kostenverlaging en het wegnemen van knelpunten.

Voor een deel van bovenstaande maatregelen zal eerst wetgeving moeten worden aangepast voordat deze kunnen worden uitgevoerd. Een voorbeeld hiervan is de regierol van gemeenten bij de warmtetransitie. De gemeente is nog niet bevoegd om voor de bestaande buurten een besluit te nemen over het aanpassen van de warmtevoorziening. Het is nog niet bekend wanneer de wetgeving die dit regelt wordt aangepast. Uit het regeerakkoord blijkt dat het nieuwe kabinet grote ambities heeft op het vlak van energietransitie. Wat dit concreet inhoud moet nog nader worden uitgewerkt.

3. Provinciaal kader

Het beleid voor verduurzaming van de gebouwde omgeving maakt onderdeel uit van zowel het beleidsveld wonen als energietransitie.

3.1. Woonbeleid

In het coalitieakkoord *Ruimte voor groei* geeft het college van GS aan dat op het vlak van woonbeleid de provincie optreedt als regisseur, aanjager, verbinder en kennismakelaar als het aankomt op het voorzien in de woonbehoefte, waarbij de provincie vraag gestuurd bouwen als vertrekpunt hanteert. Daarnaast zet de provincie zich in voor collectieve zelfbouw. Als mensen samen hun woonwensen kunnen realiseren zal dat niet alleen goedkoper uitpakken, maar zullen de woningen ook beter aansluiten bij de wensen van de bewoners.

In de provinciale *Woonvisie* is het woonbeleid van de provincie uitgewerkt. De *Woonvisie* is in 2010 vastgesteld en loopt tot 2020. Doel van de woonvisie is dat er in 2020 voldoende woningen van de juiste kwaliteit zijn. Hierbij hanteert de provincie de volgende speerpunten:

- Goede afstemming tussen vraag en aanbod van woningen;
- Stimuleren van voorzieningen in de woonomgeving waar behoefte aan is en;
- Verduurzaming van de woningen en de woonomgeving.

De provincie stimuleert gemeenten om woningbouwplannen op elkaar af te stemmen en daarbij rekening te houden met bovenstaande speerpunten. Gemeenten stemmen dit in regionaal verband af in de Regionale Actieprogramma's (RAP's) wonen. De provincie ondersteunt de uitvoering van de RAP's met verschillende instrumenten en vanuit verschillende rollen. Zo organiseert de provincie regelmatig bijeenkomsten om kennis uit te wisselen, stimuleert zij Collectief Particulier Opdrachtgeverschap met een regeling en overlegt zij regelmatig met marktpartijen. In 2017 zullen de RAP's zijn geactualiseerd.

3.2. Beleidsagenda Energietransitie: thema verduurzaming gebouwde omgeving

Over verduurzaming van de gebouwde omgeving meldt het college in het coalitieakkoord dat de provincie energiebesparing binnen de gebouwde omgeving stimuleert met aandacht voor een goede balans tussen het opwekken, besparen en opslaan van energie. Het college constateert dat, door de vele activiteiten van verschillende overheden op het gebied van energiebesparing in de bebouwde omgeving, initiatiefnemers door de bomen het bos niet meer zien. Het college van GS ziet voor zichzelf een rol bij het afstemmen van deze activiteiten, waarbij het Servicepunt Duurzame Energie een belangrijke rol speelt. Naast gemeenten zal het Servicepunt ook initiatieven van woningbouwcorporaties en andere initiatiefnemers ondersteunen. Daarnaast wil het college investeren in de verduurzaming van de bestaande woningvoorraad. In het *Programma verduurzaming bestaande woningvoorraad Noord-Holland* wordt hiertoe een voorstel uitgewerkt.

In de Beleidsagenda energietransitie 2016 – 2020²⁸ is het energietransitie beleid van de provincie uitgewerkt. Voor het onderdeel gebouwde omgeving wordt aansluiting gezocht bij het *SER-energieakkoord* met als ambitie om in 2050 een energie neutrale gebouwde omgeving te hebben gerealiseerd. Zoals in het *SER-energieakkoord* is afgesproken zal de provincie samen met gemeenten een faciliterende rol spelen. Verduurzaming van de warmtevoorziening van de gebouwde omgeving is binnen het provinciale energietransitie beleid één van de speerpunten. Om een beeld te krijgen van wat dat voor gemeenten betekent, heeft CE Delft in opdracht van de provincie Noord-Holland samen met de Noord-Hollandse gemeenten op buurtniveau in beeld gebracht welke vorm van duurzaam verwarmen in 2050 tot de laagste maatschappelijke kosten leidt. Welke duurzame bron het meest geschikt is en tot de laagste maatschappelijke kosten leidt zal afhangen van de lokale omstandigheden. Bij het identificeren van de meest geschikte duurzame warmtevoorziening spelen de volgende drie schakels een rol:

1. De benodigde energie-infrastructuur
2. De verschillende opties voor duurzaam verwarmen en
3. De mogelijkheden voor energiebesparende maatregelen van gebouwen

Een wijziging in de ene schakel is van invloed op de andere schakels.

²⁸ Beleidsagenda Energietransitie: Kenmerk 771696/771698, vastgesteld door PS op 23 mei 2016

Binnen het provinciale energietransitie beleid worden diverse activiteiten uitgevoerd die bijdragen aan de ontwikkeling van bovenstaande schakels. In bijlage 2 wordt hier een samenvatting van gegeven. In navolgende wordt een voorstel voor het verduurzamen van de gebouwde omgeving uitgewerkt.

1. Energie-infrastructuur gebouwde omgeving

1.1. Opstellen warmte transitieplan

De rapporten van CE Delft geven een eerste indruk van welke vorm van duurzaam verwarmen tot de laagste kosten leidt en daarmee welke energie-infrastructuur in welke buurt komt. Als volgende stap is het zinvol dat gemeenten een warmtetransitie plan opstellen. Met het maken van deze plannen is nog nauwelijks ervaring opgedaan. De provincie zet het Servicepunt Duurzame Energie in om gemeenten te adviseren over de inhoud van het plan en het proces om tot een gedragen plan te komen.

1.2. Green deal aardgas vrije wijken

In de *Energieagenda* is vermeld dat gemeenten de regie krijgen bij de energietransitie. Dit moet echter nog wel in wetgeving worden omgezet. Toch wil een aantal gemeenten alvast aan de slag om ervaring met de energietransitie op te doen. Zo hebben 30 gemeenten (waarvan er 5 binnen Noord-Holland liggen) op 8 maart 2017 de *Green deal aardgas vrije wijken* ondertekend. Ook Noord-Holland heeft via IPO deze deal ondertekend. Deze gemeenten worden vanuit het Rijk ondersteund bij het wegnemen van belemmeringen bij het 'omzetten' van een wijk naar een andere warmtevoorziening dan aardgas. Deze experimenten zullen waardevolle ervaringen en informatie opleveren waar andere gemeenten van kunnen leren. Ook bij deze experimenten zal het Servicepunt Duurzame Energie een adviserende rol spelen.

1.3. Uitrol warmtenetten

In dichtbebouwde regio's, zoals de Metropool Regio Amsterdam (MRA), zijn de maatschappelijke kosten voor verwarming via warmtenetten regelmatig gelijk of zelfs lager dan de maatschappelijke kosten voor verwarmen met aardgas. Ondanks dat komen warmtenetten maar moeizaam van de grond. Dit komt onder andere doordat de kosten voor aanleg, beheer en exploitatie van warmtenetten bij de initiatiefnemer liggen, terwijl gas- en elektriciteitsnetten met publiek geld via de energierekening worden gefinancierd. Om de investeringen in warmtenetten terug te kunnen verdienen heeft de initiatiefnemer voldoende afnemers van warmte nodig. Bovendien moet deze warmte tegen minimaal dezelfde prijs worden geleverd als bij aardgasverwarming, liever nog lager. Het blijkt in de praktijk erg lastig om afnemers te verleiden om een aansluiting te nemen op een warmtenet. Men is aardgas gewend, warmtenetten hebben een slechte naam en men is bang dat men op termijn toch meer moet betalen dan bij aardgasverwarming. Gevolg is dat men de exploitatie niet rond krijgt. Noord-Holland stimuleert de uitrol van warmtenetten in regio's waar deze vorm van verwarmen rendabel lijkt. Zo is de provincie mede-initiatiefnemer van het programmabureau warmte- en koudnetten in de MRA en wordt onderzocht of en zo ja hoe de provincie kan investeren in warmte- en koudnetten. Ook in Noord-Holland Noord ondersteunt de provincie diverse initiatieven.

2. Duurzame warmte, elektriciteit en groen gas

2.1. Geothermie

Veel van de warmtenetten worden momenteel gevoed vanuit bronnen waarvan men verwacht dat deze op termijn zullen sluiten. Voorbeelden hiervan zijn het Afval- en energiebedrijf Amsterdam (AEB), de elektriciteitscentrale Diemen en de Huisvuilcentrale in Alkmaar (HVC). Daarom wordt gezocht naar alternatieve bronnen. Geothermie, waarbij warmte op een diepte van meer dan 2 kilometer wordt gewonnen, is voor warmtenetten een geschikte duurzame warmtebron. Of geothermie kan worden ingezet als duurzame warmtebron hangt af van de bodemsamenstelling op de diepte waar men de warmte willen winnen. Voor delen van Noord-Holland Noord is bekend dat de bodem geschikt is voor geothermie. Voor een groot deel van het zuiden van Noord-Holland is nog onvoldoende informatie beschikbaar over de bodemgeschiktheid voor geothermie. Om hier informatie over te krijgen is een boring noodzakelijk. Een boring kost al snel een paar miljoen euro. De provincie Noord-Holland vindt het belangrijk om ook meer kennis te vergaren over de bodemgeschiktheid van het zuiden van Noord-Holland. Ook de gemeenten Almere en de provincie Utrecht willen meer kennis hebben over de geschiktheid van de ondergrond voor geothermie. Daarom zijn deze drie partijen in overleg met het Rijk om een aantal proefboringen uit te voeren zodat kennis wordt verzameld over de bodemgeschiktheid.

2.2. Warmte- koudeopslag

De provincie Noord-Holland stimuleert al jaren het gebruik van Warmte- Koude Opslag (WKO) waarbij grondwater wordt gebruikt voor het verwarmen van gebouwen. Zo heeft Noord-Holland meegewerkt aan de totstandkoming van de WKO-tool. Hiermee kunnen partijen via Internet nagaan of WKO in een bepaald gebied kan en mag worden toegepast. Inmiddels is dit een landelijke website (www.WKOtool.nl). Vooral in nieuwe utiliteitsgebouwen is WKO een veel toegepaste verwarmingstechniek. WKO wordt altijd in combinatie met een zogenaamde warmtepomp toegepast. Met een warmtepomp wordt warmte uit het grondwater gewonnen en met relatief weinig energie in temperatuur verhoogd zodat het geschikt is om goed geïsoleerde gebouwen duurzaam te verwarmen.

2.3. Opwekken duurzame elektriciteit

Zoals hiervoor aangegeven kan met een warmtepomp warmte worden geproduceerd voor het verwarmen van gebouwen. Dat doet een warmtepomp met elektriciteit. Deze warmte is pas duurzaam als de door de warmtepomp gebruikte elektriciteit ook duurzaam is opgewekt.

Noord-Holland biedt ruimte aan wind- en zonne-energie en stimuleert het plaatsen zonnestroomsystemen op publieke gebouwen.

2.4. Productie van groen gas

In de toekomst zal het gebruik van aardgas worden afgebouwd en volledig worden vervangen door groen gas. Groen gas zal in 2050 schaars zijn. Door stichting Groen Gas Nederland is berekend dat in 2050, bij volledige inzet van alle biomassa-reststromen voor de productie van groen gas, de beschikbare hoeveel groen gas een factor 10 lager ligt dan het huidige aardgasverbruik. Er zal daarom goed moeten worden nagedacht hoe het schaarse groene gas wordt ingezet in gebouwen en industrie.

De provincie Noord-Holland is betrokken bij twee projecten die bijdragen aan de ontwikkeling van de productie van groen gas uit hout. Het eerste initiatief is de door ECN ontwikkelde Ambigo-installatie (voorheen Olga-Milena-Esme). De provincie heeft € 500.000,- subsidie verleend voor realisatie van de Ambigo-installatie en ook het Participatie Fonds Duurzame Economie Noord-Holland overweegt in de installatie te investeren. Ambigo zal worden gerealiseerd op het onderzoekscentrum voor biomassa-vergassing InVesta te Alkmaar. InVesta is het tweede project waarin de provincie wil investeren.

3. Nieuwbouw zonder aardgas

Sinds de uitspraak van minister Kamp eind 2016, dat op termijn woningen in de toekomst niet meer met aardgas zullen worden verwarmd is de aandacht voor nieuwbouw zonder aardgas toegenomen. Deze aandacht is verder toegenomen sinds de brief aan de tweede kamer waarin werd aangekondigd dat de *Gaswet* wordt aangepast en de aansluitplicht voor nieuwbouw per 1 januari 2018 vervalt. Die aandacht is terecht, waarom zou men nog nieuwbouw met een aardgasaansluiting realiseren terwijl bekend is dat aardgas uitgefaseerd wordt en er voor nieuwbouw goede alternatieven zijn. Diverse gemeenten hebben de hulp ingeroepen van het Servicepunt Duurzame Energie om hen te adviseren hoe aardgas loze nieuwbouw kan worden gerealiseerd. Voor dit doel is door het Servicepunt Duurzame Energie een notitie opgesteld waarin de alternatieven voor aardgas op een rij staan.

Bijlage 3: Voortgang verduurzaming bestaande woningvoorraad Nederland

1. Inleiding

De grootste uitdaging ligt bij het verduurzamen van de bestaande woningvoorraad. Het grootste deel van de huidige woningvoorraad zal er in 2050 nog staan en het is lastiger en veel duurder om bij bestaande gebouwen verduurzamingsmaatregelen aan te brengen. Een voorstel voor hoe de verduurzaming van de bestaande woningvoorraad kan worden versneld is de kern van deze notitie. In navolgende hoofdstukken wordt ingegaan op de voortgang van de verduurzaming van de bestaande woningvoorraad in Nederland en welke belemmeringen hierbij worden geconstateerd.

2. Doelstelling verduurzaming bestaande woningvoorraad

Voor de woningvoorraad is in het *SER-energieakkoord* een reductie van 53 Petajoule afgesproken. Voor corporaties betekent dit dat hun woningvoorraad in 2020 gemiddeld label B heeft en voor commerciële verhuurders dient 80% van hun woningvoorraad label C of hoger te hebben. Voor koopwoningen is geen doelstelling afgesproken. Het PBL heeft wel een doelstelling kunnen afleiden en deze komt neer op gemiddeld label C voor een koopwoning. Provincies en gemeenten vervullen bij de uitvoering van dit akkoord een faciliterende rol. In het akkoord zijn diverse activiteiten benoemd die de verduurzaming van de woningvoorraad moeten versnellen. Dit heeft geresulteerd in diverse rijksregelingen voor verhuurders en particuliere woningeigenaren. Een overzicht van deze regelingen is terug te vinden in bijlage 4. Tevens zijn er diverse instrumenten ontwikkeld die bedrijven en overheden moeten helpen de dienstverlening aan eigenaar-bewoners te verbeteren. Uit de laatste Nationale Energie Verkenning²⁹ blijkt dat zowel eigenaar-bewoners als verhuurders investeren in verduurzaming van de woningvoorraad, maar dat de afgesproken doelstelling zonder aanvullende maatregelen waarschijnlijk niet zal worden gehaald. In navolgende wordt ingegaan op hoe het gaat met het realiseren van deze doelen voor de verschillende doelgroepen.

3. Voortgang verduurzaming eigenaar-bewoners

Er is een groot aantal partijen actief om eigenaar-bewoners te verleiden tot het nemen van energiebesparende maatregelen. Ondanks deze inspanningen is een versnelling van energiebesparing in dit segment nog niet zichtbaar. GfK heeft in opdracht van Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland (RVO) onderzoek gedaan naar de motieven van huishoudens om in energiebesparende technieken te investeren. Van de huishoudens gaf 55 procent aan het verlagen van de energierekening als belangrijkste motief te hebben, 25 procent van de huishoudens het verhogen van het comfort en 12 procent het leveren van een positieve bijdrage aan het milieu. Als motieven om zich te onthouden van het nemen van maatregelen, gaven huishoudens aan al maatregelen te hebben getroffen (42%), te verwachten de investering niet terug te verdienen (15%), niet

²⁹ In de Nationale Energie Verkenning wordt o.a. door ECN jaarlijks de voortgang van het Nationale Energiebeleid gemonitord.

genoeg geld beschikbaar te hebben (9%), weinig energie te verbruiken en daarom geen voordeel te zien (10%), geen zin te hebben in rompslomp (5%) en geen vertrouwen te hebben in wat maatregelen opleveren (5%).

4. Voorgang verduurzaming corporaties

In 2020 moet de woningvoorraad van woningbouwcorporaties gemiddeld energielabel B hebben. Deze met de overheid afgesproken ambitie lijkt niet te worden gehaald. Rijksbeleid zoals de verhuurdersheffing³⁰ en de invoering van de woningmarktregio's³¹ hebben een negatieve invloed gehad op de investeringsbereidheid van corporaties. Woningbouwcorporaties noemen het streven 'niet haalbaar' en 'onrealistisch' blijkt uit onderzoek³² van Bouwend Nederland. Binnen de huidige regelgeving is een woning met energielabel B voor een deel van de huurders onwenselijk, omdat zij de nieuwe huurprijs (die door de verduurzaming hoger wordt) niet kunnen betalen. Door de verhoging kan de huur boven de sociale huurgrens uitkomen, waardoor corporaties een te kleine sociale voorraad behoudt. Daarnaast zijn er volgens de corporaties ook huurders die tevreden zijn met energielabel C.

4.1. Woonagenda 2017-2021

In april van dit jaar hebben de leden de door Aedes (de vereniging van corporaties) opgestelde Woonagenda 2017 – 2021 vastgesteld. In deze agenda worden vier speerpunten beschreven, waarvan verduurzaming er één is. De volgende activiteiten worden voor dit thema benoemd:

1. Iedere corporatie heeft in 2018 een vastgesteld plan waarin is beschreven hoe men komt tot een CO₂-neutrale woningvoorraad. De corporatie kan dit einddoel via verschillende scenario's invullen, afhankelijk van lokale mogelijkheden en afspraken. De plannen dienen als input voor de prestatieafspraken³³ met gemeenten.
2. Corporaties komen in 2021 door een inhaalslag uit op gemiddeld label B op sectorniveau voor hun woningen, zoals afgesproken in het Energieakkoord. Investerings in zonnepanelen, warmtenetaansluitingen en woningisolatie worden versneld om de doelstellingen uit het Energieakkoord te halen.
3. Corporaties zullen met gemeenten samenwerken in de totstandkoming van regionale energiestrategieën.
4. Ook andere partijen (in de vrije huur- en koopsector) worden uitgedaagd om op hetzelfde niveau van energiebesparing te komen. Er komt een landelijke monitor die de energiebesparing (prestaties) van alle woningen inzichtelijk maakt.

³⁰ Verhuurders heffing: Een heffing voor verhuurders, ingesteld door het Rijk met als doel de nationale schuld te verlagen.

³¹ Op 2 september 2016, zijn door het Rijk 19 woningmarktregio's vastgesteld. Corporaties krijgen één woningmarktregio aangewezen als hun kerngebied. Buiten dit kerngebied mogen corporaties hun bezit niet uitbreiden.

³² Verduurzaming Huursector, Team Vier, januari 2016.

³³ Conform de verplichting van de woningwet stelt een corporatie aan de hand van het gemeentelijke volkshuisvestingsbeleid een activiteitenplan, wat in overleg met gemeenten, corporatie en huurdersorganisatie uitmondt in prestatieafspraken.

De in de Woonagenda benoemde activiteiten bieden kansen voor samenwerking tussen corporaties, gemeenten en de provincie Noord-Holland.

5. Particuliere huursector

Voor particulier huursector is voor 2020 gemiddeld label C afgesproken. Of dit doel wordt gehaald is onduidelijk omdat er geen informatie over de voortgang is. Uit het eerder aangehaalde onderzoek van Bouwend Nederland blijkt dat deze sector vooral redeneert vanuit het rendement voor de organisatie. Dit leidt tot uitstel van verduurzamingsmaatregelen.

6. Kennis bouw- en installatiesector

De bouw- en installatiesector speelt een belangrijke rol bij het adviseren van eigenaar-bewoners en corporaties over verduurzamingsmaatregelen bij bestaande woningen. De afgelopen jaren is de vraag naar vergaande verduurzaming van woningen toegenomen, een trend waar deze sector nog nauwelijks op is ingespeeld. De bedrijven die particulieren begeleiden bij vergaande verduurzaming van hun woningen geven aan moeite te hebben met het vinden van bouw- en installatiebedrijven die hier kennis van en ervaring mee hebben. De vraag naar vergaande verduurzaming is nog beperkt en bedrijven hebben ruim voldoende werk met de verkoop en installatie van conventionele installaties. Daardoor ontbreekt de motivatie om deel te nemen aan de door de brancheorganisatie ontwikkelde bijscholingscursussen³⁴. Een klant die advies inwint over een innovatieve verwarmingstechniek wordt meestal afgeraden om deze techniek toe te passen en geadviseerd om bewezen conventionele technieken te kiezen.

De verwachting is dat de vraag sterk zal toenemen als gevolg van de overheidsambitie van een energie neutrale gebouwde omgeving in 2050. Het risico bestaat dat door gebrek aan innovatieve bouw- en installatiebedrijven en goed geschoold personeel, niet het noodzakelijke tempo wordt gehaald. De Taskforce Bouw³⁵ komt in haar Bouwagenda tot een vergelijkbare conclusie: de huidige bouw- en installatiesector is nog niet klaar voor deze uitdagingen. In maart 2017 is de Bouwagenda aan het kabinet aangeboden met daarin een visie wat er in de bouw- en installatiesector moeten veranderen om de opgaven voor de komende jaren het hoofd te kunnen bieden.

³⁴ Uit de voortgangsrapportage van het SER-Energie akkoord blijkt dat er onvoldoende vraag van bedrijven is naar het opleidingsaanbod van BuildUPSkillsNL

³⁵ Taskforce Bouw heeft in opdracht van het kabinet onder leiding van Bernard Wientjes onderzoek gedaan naar de maatschappelijke uitdagingen voor de komende jaren en in hoeverre de bouw- en installatiesector hier op voorbereid is.

Bijlage 4: overzicht regelingen rijk en afweging inzet provinciale middelen

1. Financieringsinstrumenten rijk

Naast convenanten om partijen te stimuleren de woningvoorraad te verduurzamen zet het rijk de volgende regelingen in:

1. ISDE regeling: subsidie voor de aanschaf van hout pellet kachels, warmtepompen of zonneboilers;
2. Postcoderoos regeling: subsidie voor een collectief zonne-energieproject van een groep particulieren;
3. SEEH: Subsidie energiebesparing eigen huis: subsidie voor energiebesparende maatregelen zoals, spouwmuurisolatie, dakisolatie, vloerisolatie, dubbelglas of driedubbelglas;
4. STEP: subsidie voor verhuurders die hun bezit met minimaal 2 labelstappen verduurzamen;
5. FEH: Lening met een lage rente voor energiebesparende maatregelen voor de huursector;
6. Het Nationale Energiebespaarfonds: een lening met lage rente voor eigenaar-bewoners en VVE's voor het treffen van energiebesparende maatregelen;
7. In het reggeerakkoord is € 100.000.000,- per jaar gereserveerd om verduurzaming van corporatiewoningen te financieren.

2. Afwegingen inzet provinciale middelen

Indien de provincie verduurzaming van de bestaande woningvoorraad wil stimuleren dan kunnen de gereserveerde middelen op diverse manier worden ingezet. In navolgende wordt ingegaan op de volgende varianten:

1. Een subsidieregeling voor het treffen van energiebesparende maatregelen
2. Een lening voor het treffen van energiebesparende maatregelen
3. Een subsidieregeling voor het ondersteunen van een regionaal plan verduurzaming bestaande woningvoorraad.

2.3. Subsidieregeling voor energiebesparende maatregelen

Als voorbeeld wordt de regeling duurzaam renoveren gebruikt. Deze regeling is door het vorige college opgezet. Doel van de regeling was om inzicht te krijgen in de mogelijkheden voor eigenaar-bewoners om hun woning te verduurzamen naar het niveau energieneutraal. De regeling was een succes en heeft tientallen voorbeelden opgeleverd, die nu worden ingezet als voorbeeld voor andere geïnteresseerden. De regeling ondersteunde een eigenaar-bewoner met een subsidie van maximaal € 10.000,- per woning waarbij een eigenaar-bewoners zelf de resterende € 40.000,- moest investeren. Voor het beschikbaar bedrag van € 1.000.000,- zijn zo circa 100 voorbeelden gecreëerd. Doel van het nieuwe programma is om eigenaar-bewoners en corporaties te stimuleren om te investeren in verduurzaming van het woningbezit. Stel dat de regeling duurzaam renoveren wordt gecontinueerd dan kan met een subsidieplafond van € 10.000.000,- circa 1.000 woningen worden gerenoveerd tot het niveau energieneutraal.

Uit onderzoek blijkt dat eigenaar-bewoners gemiddeld € 4.000,- investeren in verduurzaming van hun woning. Dit zou betekenen dat zij bij een subsidiepercentage van 20 %, gemiddeld € 800,- aan subsidie zouden aanvragen. Hiermee zou het bereik van de regeling 12.500 particuliere eigenaren zijn. Een dergelijke regeling is binnen Noord-Holland overigens niet mogelijk, omdat vanwege de relatief hoge uitvoeringskosten, er geen subsidies onder € 5.000,- worden verleend.

Het voordeel van een regeling waarbij maatregelen met een vast percentage worden gesubsidieerd is dat van te voren kan worden bepaald welke investering met de regeling zal gaan worden gerealiseerd, indien het plafond van de regeling wordt bereikt. Nadeel van een dergelijke regeling is, dat het aantal woningeigenaren dat met de regeling wordt bereikt beperkt is. Een dergelijke regeling is geschikt voor eigenaar-bewoners die in staat zijn zelf ook te investeren in maatregelen.

2.4. Energie bespaar fonds Noord-Holland

In 2014 heeft het Rijk en diverse banken het Nationaal EnergiebespaarFonds (NEF) opgezet. Vanuit het NEF worden leningen aan eigenaar-bewoners en Verenigingen van Eigenaren van appartementencomplexen verstrekt voor het treffen van verduurzamingsmaatregelen. Het NEF wordt door SVn³⁶ uitgevoerd. In het NEF was bij aanvang in 2014 een bedrag van € 300.000.000,- beschikbaar. Eind november 2016 was circa € 55.000.000,- uitgegeven. In Noord-Holland zijn er tot juni 2017, 882 leningen verstrekt met een totale omvang van € 13.135.135,-. Gemiddelde wordt er per eigenaar-bewoner een lening van bijna 15.000 euro verstrekt.

Er zijn verschillende gemeenten en provincies die via SVn een eigen duurzaamheidsfonds hebben opgezet. Hierbij worden twee varianten ingezet: of er wordt een eigen fonds met SVn opgezet of er wordt een rentekorting afgesproken. Hierna wordt alleen ingegaan op de variant rentekorting.

Overijssel heeft met SVn afgesproken om een rentekorting op leningen vanuit het NEF te financieren.

De huidige rente van het NEF is 2,5% voor een lening van € 25.000,- en een looptijd van 10 jaar. Met een investering van € 1.700.000,- door de provincie Overijssel kan voor € 30.000.000,- aan leningen aan Overijsselse inwoners worden verstrekt tegen een rente van 1,5 %.

SVn geeft aan dat zij een toename ziet van het aantal leningen dat in Overijssel wordt aangevraagd. Bij navraag kon dit echter niet worden onderbouwd. Naast verlaging van de rente, is in Overijssel ook gestart met een marketingcampagne voor het fonds. Ook deze campagne kan de reden zijn van een toename in het aantal aanvragen. SVn en Overijssel gaan onderzoeken wat de reden is van deze toename.

Stel dat Noord-Holland net als Overijssel € 1.700.000,- investeert in een rentekorting, dan is er voor Noord-Hollanders een bedrag van € 30.000.000,- beschikbaar tegen een rente van gemiddeld 1,5%. Bij een gemiddelde lening van € 15.000,- worden dan 2.000 Noord-Hollanders betrokken. In theorie zou het volledig beschikbare budget op deze wijze kunnen worden ingezet, waardoor bijna 12.000 Noord-Hollanders worden bereikt.

Het bereik van een duurzaamheidsfonds met bovenstaande uitgangspunten, is vrijwel gelijk met het bereik van een subsidieregeling, met dat verschil dat het fonds tot een grotere investering leidt. Een duurzaamheidsfonds is zowel bruikbaar voor eigenaar-bewoners met eigen geld als eigenaar-bewoners zonder eigen middelen. Men moet echter wel aan de voorwaarden van het fonds voldoen, want niet iedereen komt in aanmerking voor een lening. Ook blijkt uit onderzoek dat eigenaar-bewoners terughoudend is met het aangaan van een lening voor investeringen in duurzame maatregelen. Ook met een duurzaamheidsfonds is van te voren duidelijk welk bedrag in verduurzaming van maatregelen wordt geïnvesteerd, indien het fonds volledig wordt benut.

³⁶ SVn: Stimuleringsfonds Volkshuisvesting Nederlandse gemeenten

2.5. Subsidie ter ondersteuning van activiteiten

De provincie kan de gereserveerde middelen inzetten voor activiteiten waarmee eigenaar-bewoners worden gestimuleerd om hun woning te verduurzamen. Als voorbeeld kan de ondersteuning van het regionale energieloket Bleeve worden genoemd. Voor elke euro die gemeenten aan Bleeve betaalt, wordt volgens Bleeve 120 euro in duurzame maatregelen geïnvesteerd. Een ander voorbeeld is de lokale duurzame energie coöperatie CALorie uit Castricum. CALorie heeft iemand ingehuurd voor het opzetten van een project voor collectieve inkoop van zonnestroomsystemen voor inwoners van Castricum. Naar schatting heeft dat 100 uur aan inzet gekost, wat bij een tarief van € 100,- neerkomt op € 10.000,-. Het project heeft 134 zonnestroomsystemen opgeleverd met een totale investering van € 469.000,-. Elke geïnvesteerde euro heeft daarmee bijna 50 euro aan investeringen in duurzame maatregelen opgeleverd. Voorzichtige conclusie is dat subsidiering van succesvolle activiteiten waarmee eigenaar-bewoners worden gestimuleerd om te investeren in verduurzaming van de woningvoorraad, in vergelijking met leningen of subsidies voor concrete maatregelen, relatief veel investeringen uitlokken en relatief veel eigenaar-bewoners bereiken. Wel moet hierbij worden vermeld dat een deel van deze eigenaar-bewoners ook gebruik zal maken van een lening of een subsidie om de kosten voor de investering te verlagen. Nadeel van het subsidiëren van stimuleringsactiviteiten is dat van te voren niet gegarandeerd kan worden dat een project succesvol is. In de voorwaarde van een regeling kan wel worden gestuurd op de kwaliteit van stimuleringsprojecten, zodat de kans dat een stimuleringsproject mislukt zoveel mogelijk wordt beperkt. Wordt rekening gehouden met succesvolle en minder succesvolle projecten dan is de inschatting van Duurzaam Bouwloket, dat het realistisch is om er vanuit te gaan dat iedere geïnvesteerde euro in activiteiten minimaal 10 euro aan investeringen in duurzame maatregelen oplevert. Met een beschikbaar budget van € 10.000.000,- zou dan een investering van € 100.000.000,- worden gerealiseerd. Wordt er vanuit gegaan dat eigenaar-bewoners gemiddeld € 4.000,- investeren in verduurzamingsmaatregelen, dan wordt op deze wijze minimaal 25.000 eigenaar-bewoners bereikt.

3. Keuze inzet middelen

In voorgaande paragrafen is ingegaan op drie verschillende manieren waarop provinciale middelen kunnen worden ingezet ter stimulering van energiebesparing in de bestaande woningvoorraad. De verschillende wijzen van inzet hebben voor- en nadelen. In feite zijn de verschillende wijzen van inzet van middelen complementair aan elkaar. Zo is een programma waarbij eigenaar-bewoners worden geïnformeerd en gestimuleerd om hun woning te verduurzamen, nodig om het aantal eigenaar-bewoners dat bereid is te investeren toe te laten nemen. De mogelijkheid om daarbij gebruik te kunnen maken van een subsidie of een lening verlaagt de drempel om daadwerkelijk maatregelen te treffen. Omdat het rijk zowel diverse subsidieregelingen heeft als het NEF, heeft het voor de provincie Noord-Holland minder nut om daarnaast een eigen subsidieregeling of energiebespaarfonds op te zetten. Het ondersteunen van regionale activiteiten waarbij de interesse van eigenaar-bewoners wordt gewekt om te investeren in duurzame maatregelen en waarbij men wordt geadviseerd over welke maatregelen voor hen het beste zijn, heeft dan ook meerwaarde, omdat voor dit onderdeel het rijk geen middelen beschikbaar stelt.

4. Doelstelling programma

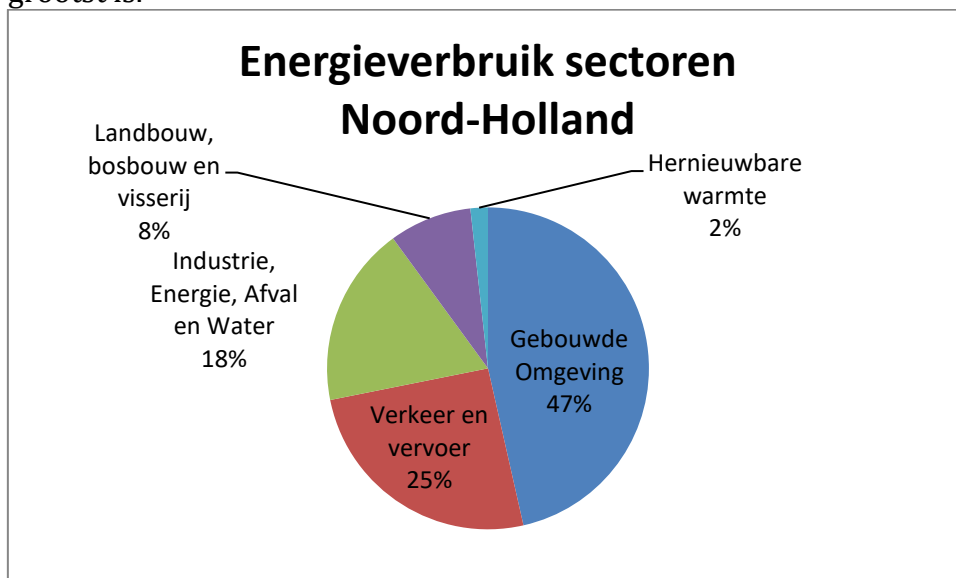
Bij het bepalen van de doelstellingen van het programma wordt aangenomen dat de provincie verduurzaming van de bestaande woningvoorraad stimuleert door te investeren in regionale activiteiten. Zoals aangegeven investeren eigenaar-bewoners gemiddeld € 4.000,- in verduurzaming van hun woning. Dat betekent dat bij een verwachte investering van € 100.000.000,- er minimaal 25.000 eigenaar-bewoners via dit programma worden gestimuleerd om verduurzamingsmaatregelen te treffen.

5. Monitoring voortgang

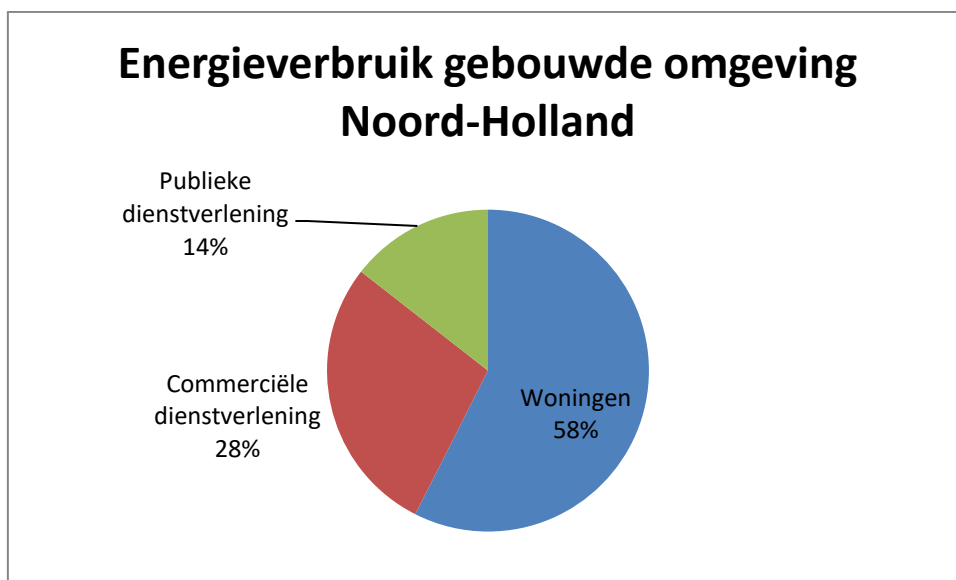
De regionale energieloketten Bleeve en Duurzaam Bouwloket, houden bij met wie zij contact hebben, wie besluit om te investeren en waarin wordt geïnvesteerd. Deze informatie kan worden ingezet om de resultaten van dit programma te monitoren. Na vaststelling van dit programma zal met hen worden afgestemd hoe deze monitoring het beste kan worden ingericht.

Bijlage 5: energieverbruik sectoren Noord-Holland

Onderstaande diagrammen zijn gebaseerd op gegevens uit de klimaatmonitor van Rijkswaterstaat. Uit deze informatie blijkt dat met 47 % het aandeel van de gebouwde omgeving binnen Noord-Holland in het totale energieverbruik het grootst is.

Binnen de gebouwde omgeving is de woningvoorraad verantwoordelijk voor 58 %, de commerciële dienstverlening voor 28 % en de publieke dienstverlening voor 14 % van het energieverbruik binnen de gebouwde omgeving.

Energiebesparing afdwingen of stimuleren?

Eigenaren van panden met een dienstverlenende functie zijn vanaf een jaarlijks elektriciteitsverbruik van 50.000 kilowattuur of een gasverbruik meer dan 25.000 m³, wettelijke verplicht tot het treffen energiebesparende maatregelen, die binnen

vijf jaar zijn terugverdiend zijn. In het verleden bleek deze verplichting lastig te handhaven, vanwege discussies over de terugverdientijd van maatregelen. In het kader van het *SER-energieakkoord* zijn de zogenaamde *Erkende maatregelenlijsten* opgesteld voor verschillende type dienstverlening, waardoor deze discussie over is.

Binnen de huidige wetgeving kunnen eigenaren van de woningvoorraad niet worden gedwongen om energiebesparende maatregelen te treffen. Het dwingen van eigenaar-bewoners ligt ook erg gevoelig binnen de Nederlandse context. Met corporaties en particuliere verhuurders heeft het rijk een convenant³⁷ afgesloten met daarin opgenomen dat de corporatiesector haar voorraad in 2020 gemiddeld op label B heeft gebracht en particuliere verhuurders gemiddeld op label C. Deze afspraken kunnen binnen de huidige wetgeving niet worden afgedwongen. Omdat blijkt dat corporaties de voorgenomen doelstelling niet gaan halen, heeft demissionair minister Plassterk de kamer in juli 2017 laten weten verplichtende maatregelen voor corporaties te overwegen. Of hij verplichtende maatregelen ook daadwerkelijk gaat invoeren laat hij onder andere afhangen van het voorstel waarmee de corporaties komen voor het versneld verduurzamen van hun woningvoorraad.

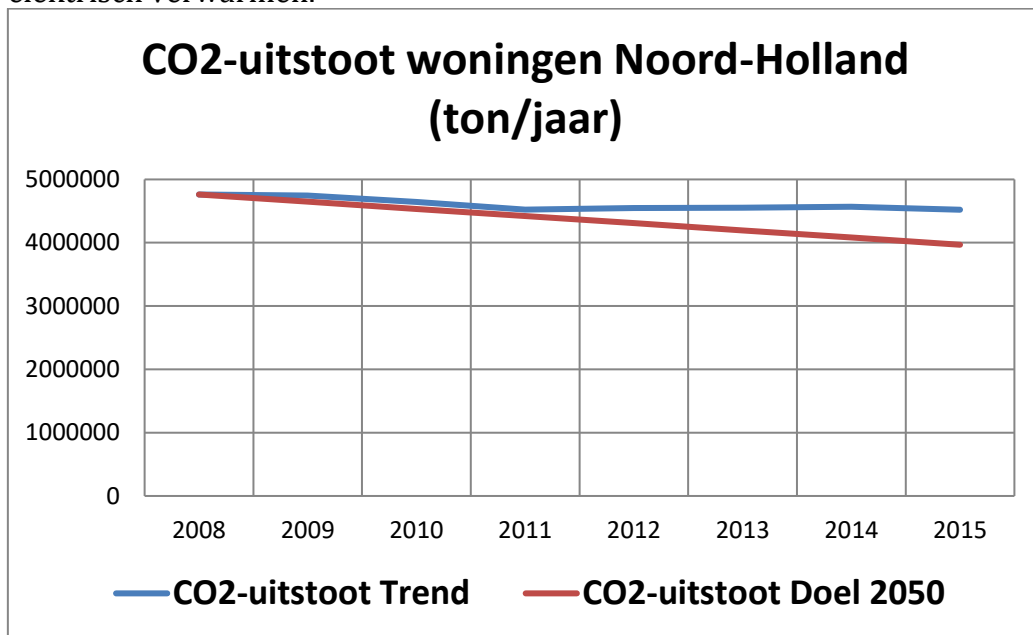
Samenvattend kan worden geconcludeerd dat eigenaren van gebouwen voor commerciële en publieke dienstverlening via wetgeving kunnen worden gedwongen om energiebesparende maatregelen uit te voeren.

Voor de woningvoorraad geldt dat eigenaar-bewoners alleen kunnen worden verleid tot het nemen van energiebesparende maatregelen. Voor corporaties is dit ook nog het geval, maar of dit zo blijft hangt er vanaf of de minister van Binnenlandse Zaken de plannen waar de sector mee komt voldoende ver vindt gaan.

³⁷ Convenant energiebesparing huursector 2012.

Voortgang verduurzaming bestaande woningvoorraad

Het CBS monitort de voortgang van de energietransitie. Uit onderstaande grafiek blijkt dat de CO₂-uitstoot de afgelopen jaren met gemiddeld 0,8 % is gedaald. Om de ambitie van een energieneutrale woningvoorraad in 2050 te realiseren was een jaarlijkse reductie van 2,4 % nodig. Een versnelling van de verduurzaming is nodig om weer in het juiste spoor te komen. Overigens is met de vermelde percentages nog geen rekening gehouden met de groei van het aantal woningen, verschuiving in type woning en het overschakelen van gasverwarming naar een warmtenet of elektrisch verwarmen.

Bijlage 6: Klantreis

Leeswijzer

Klantreis

De klantreis bestaat uit verschillende **fases** waar een woningeigenaar doorheen moet om de volledige klantreis te volmaken. De fases zijn genummerd.

De fase wordt gestart en afgerond met een **status** van de woningeigenaar. Deze status is door middel van een tekstballon weergegeven boven de fases.

Onder de fases is met letters aangegeven aan welke **behoeften** van een woningeigenaar voldaan moet worden om een fase succesvol te doorlopen.

Voorbeeld

De status van een woningeigenaar ('klant') is 'Ik ben er niet mee bezig'. Een aanbieder van energiebesparing wil dat de klant naar de volgende status overgaat: 'Ik ben me ervan bewust.' De fase hiertussen is 'Bewust worden' (1). Om deze fase succesvol te doorlopen moet in de bijbehorende klantbehoeften (1A-1E) worden voorzien, waaronder (1D) 'Het is duidelijk waarom energiebesparing belangrijk is.' Wanneer de klantbehoeften voldoende vervuld zijn, dan is de klant zich bewust van energiebesparing. Dit is tevens het startpunt van fase 2: 'Interesse krijgen.' Hiermee hangen weer andere klantbehoeften samen.

1D. Het is duidelijk waarom energiebesparing belangrijk is

1E. Ik krijg vertrouwen in de beloften die gedaan worden in het kader van energiebesparing (rendement, milieu, comfort)

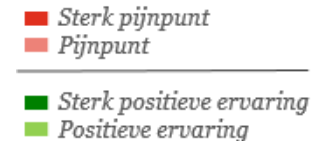
De klantreis is een modelmatige beschrijving van de werkelijkheid

In de praktijk verloopt geen enkele klantreis 'keurig' langs alle fases en klantbehoeften. Sommige mensen gaan van bewustwording vrijwel ineens door naar betaling, of blijven juist jarenlang 'hangen' in een fase. Ook variëren klantbehoeften per individu. Het model is daarmee een vereenvoudiging van de werkelijkheid.

Heatmap

De behoeften binnen de klantreis worden gescoord van sterk pijnpunt tot sterk positieve ervaring op basis van onderstaand kleurenschema.

De kleuren corresponderen met de ervaring die de woningeigenaar op dit moment binnen de klantreis beleeft. Binnen een fase kunnen verschillende ervaringen bij verschillende behoeften beleefd worden. De grijze vlakken zijn door de kennispartners in de werksessie niet gekleurd en worden derhalve op dit moment niet als aandachtspunt voor verdere gezamenlijke actie benoemd.

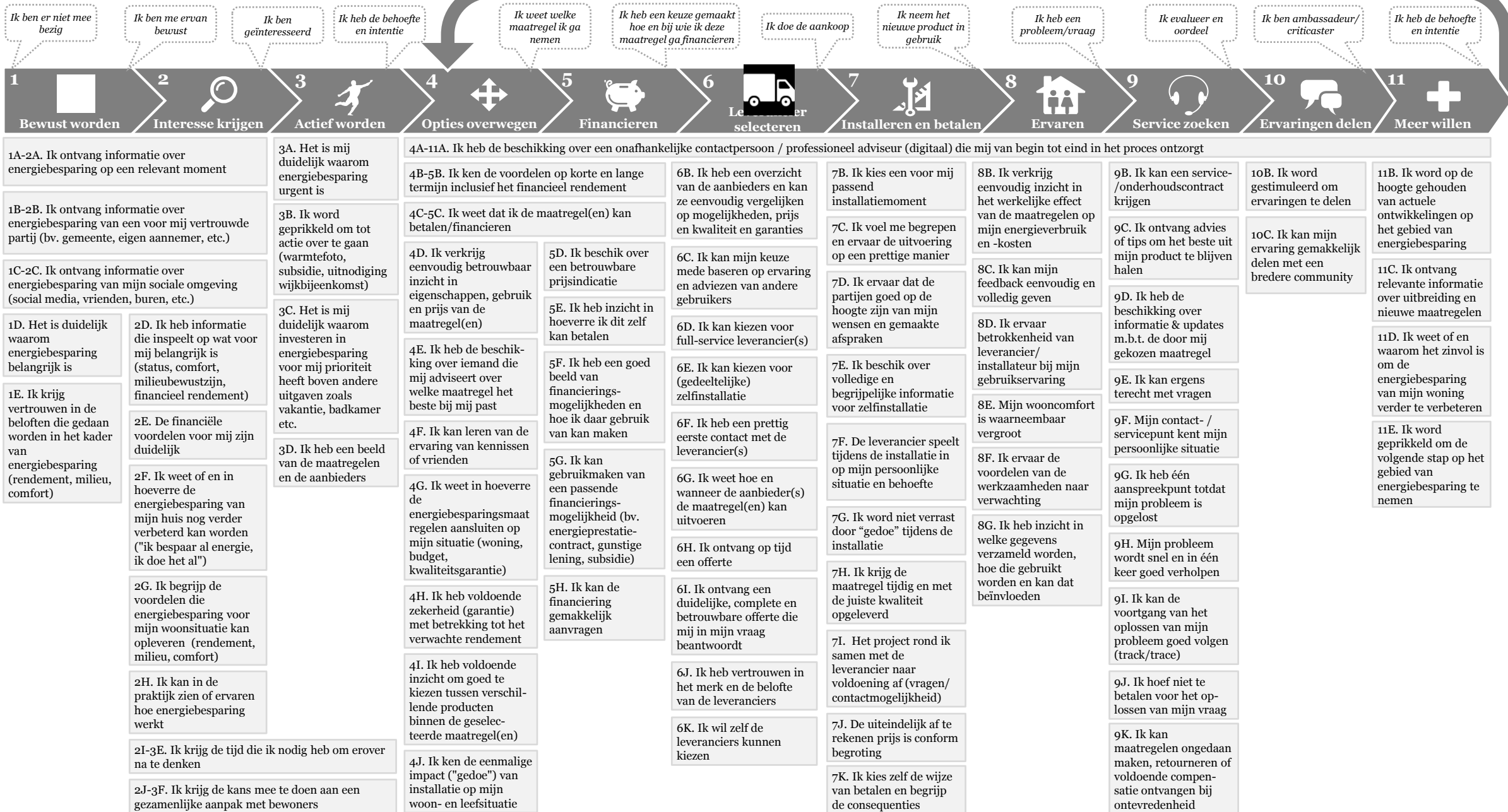
8D. Ik ervaar betrokkenheid van leverancier/ installateur bij mijn gebruikservaring	informatie & updates m.b.t. de door mij gekozen maatregel
8E. Mijn wooncomfort is waarneembaar vergroot	9E. Ik kan ergens terecht met vragen
8F. Ik ervaar de voordelen van de werkzaamheden naar verwachting	9F. Mijn contact- / servicepunt kent mijn persoonlijke situatie
	9G. Ik heb één aanspreekpunt totdat mijn probleem is opgelost

De klantreis van woningeigenaren voor energiebesparing

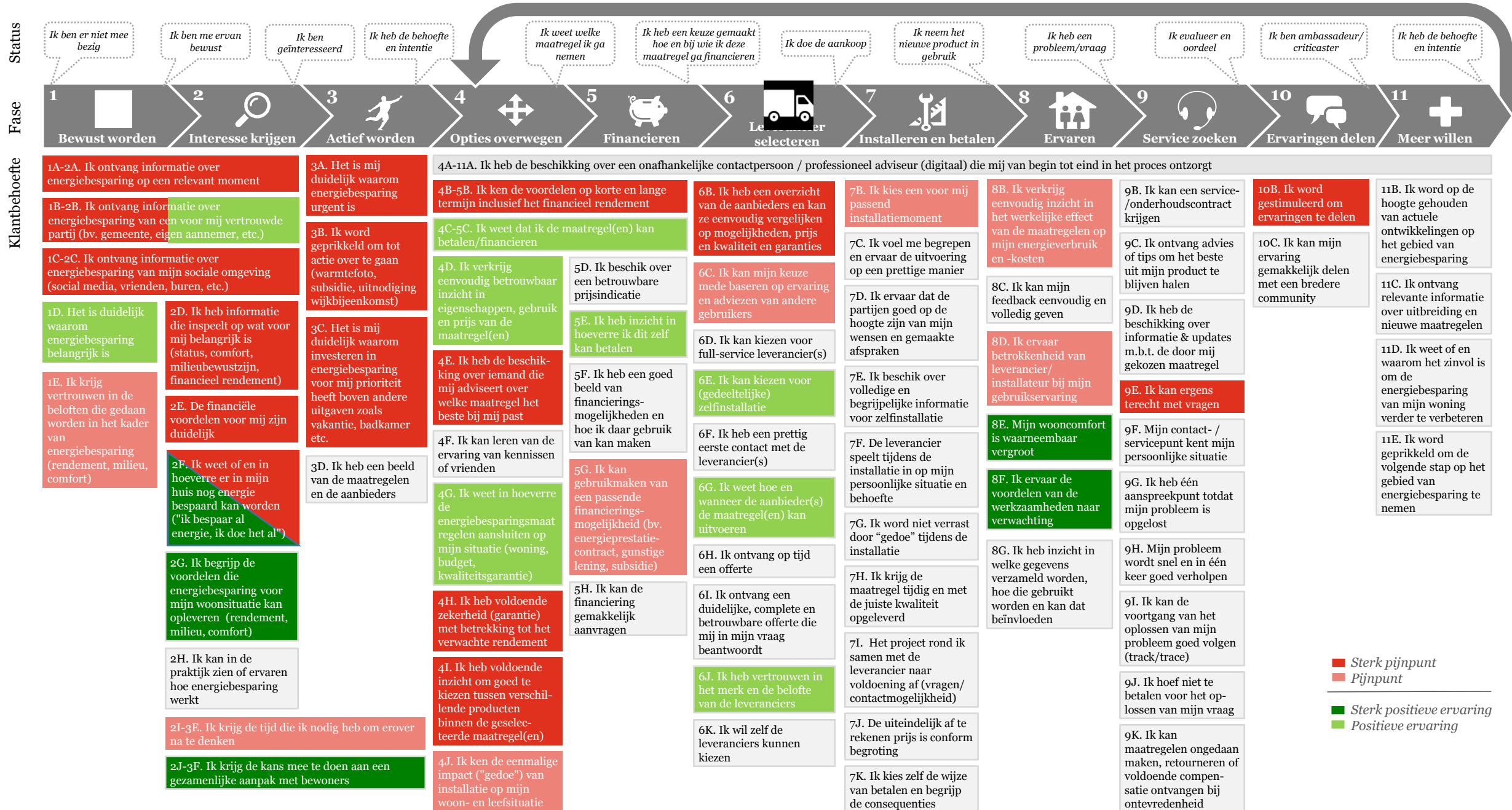
Status

Fase

Klantbehoefte

Klantreis positieve en negatieve ervaringen gedurende de klantreis (heatmap)

■ Sterk pijnpunt
■ Pijnpunt
■ Sterk positieve ervaring
■ Positieve ervaring